חלוף מנהגים

בין בני בבל לבני ארץ ישראל

הוצאתיו לאור ע"פ כתבי יד ובארתיו

אני

יואל הכהן מיללער

(נדפס בהשחר שנה שביעית ושמינית.)

ווינען, תרל"ח.

בדפוס של געארג בראג ושותפו פ. סמאלענסקין.

חילוף מנהגים.

שבין בני בבל ובני ארץ ישראל

הוצאתיו לאור ע"פ כתבי יד ובארתיו אני

יואל הכהן מיללער.

(נדפס בהשחר שנה שביעית.)

מיום היתה יהודה לקדשו וישראל לגוי בקרב העמים חכמיו ונבוניו בכל דור ודור השאירו ברכה אחריהם מורשה לקהלת יעקב דבריהם הנחמדים מפז ומתוקים כנפת וזכרונם משלי אמת ואמרי בינה לשם עולם אשר לא יכרת. מהם חרתו חזיוניהם וחידותם משפתי פיהם ודברי הימים על לוח בעט ברזל ועופרת, ומהם הטיפו בשפה ברורה מליצותם ודבר גבורות חין ערכם, ברוח מלא הביעו הליכות התורה ואסופות בשדמי החכמה, והעם ההולכים ראו אור גדול, משמרות נטועי הבינה ישמרו, לא יכחידום מבניהם עד כי יקום דור אחרון יקבלם כעמיר גורנה ועל ספר יכתבם; והיה כי יבוא איש וקרא בכתובים ההם אזי יבין לאשורו אל כל תהלוכות הימים הראשונים, ועת ומשפט ידע לב חכם ומעפר עתה יצמחו לפניו הגבורים אשר מעולם, ארזי הלבנון בגן אלהים, ישב בצלם ומבין למרתם ישמע חדשות ונצורות מני קדם אף כי אין אומר ודברים ובלי נשמע קולם.

כן הורישו לנו חוזינו נחלת יה כתבי הקדש אשר עטרת לראש עמנו כעבדם, גם אחרי נחתם החזון ילדו השרידים וימשכו בשבט סופר וכאוד מוצל מאש נחלה שפרה עלינו ההלכות והמדרשות, נתיבות התורה והמדות, גדולים חקקי לב, ותהיינה לאות המשנה והדרשה, התוספות והתלמוד, הברכות והאגדות. אכן כל ימי רבנן סבוראי מיום אשר כלה סדור מלאכת התלמוד בבבל עד ימי ר' סעדי' גאון המה מכוסים בערפל, ואין נגה; ומכל החכמים אשר חיו במשך שלש מאות שנה הן בארץ הצבי הן על נהר כבר לא נדע אך

מעט מזער, המון אבק המלחמות, הגזירות והצרות שם לערמות רב פעל החכמים נבוני מדע אשר היו בימים ההם, ורק מסורת כתבי הקדש אשר הופקדה במופקד נאמן הליצה אותותיה אותות כי גם בימי היגון והאנחה לא כלו דורשי התורה והתושיה, ואלה מעט הלכות אשר נקבצו במסכות קטנות בהלכות פסוקות ובהלכות גדולות בשאלות ר' אחאי ובשאלות ומענות לגאוני בבל המפוזרות תאמרנה כי לא נפלו חכמי הדורות ההם מכל אבירי התורה אשר לפניהם וכי עשו גם הם חיל לפעולת ד' בדבר שפתים.

ויען כי יקר מאד דבר ה' אשר הנחילו לנו אבותינו אלה ואין חזון נפרץ, לכן משך חכמתם כפנינים ואיש תבונה ידלם מצול הנשיה אולי באורם יראה אור נוגה ותופע במו אופל הדורות, כי גם דרכי ומעללי האנשים בימים ההם, שבתם וקימתם כל מחשבותם והגיונם למשפחותם בין הגוים נעמינו בעיני החוקרים, אך חשך ישופם. ומתוק האור בדברים האלה למשכילי האמת, על כן עין חודרת להם להביט ולהבין, לשפוט ולחקור כאשר יקרא איש מכתב חרות פנים ואחור על הלוחות וחרבות עולם.

והנה בתוך הערמות האלה ראיתי הדברים אשר בין בני ארץ ישראל ובני בבל, בסדר הלכות פסוקות קצרות נערכים, רבינו יצחק בן אבא מרי בעל ס' העיטור שחי בימי הרמב"ם תוספתא יקרא להם (ש' גט פשוטה) והמה היו למראה עיני הגאונים בבבל אשר תשובותיהם ישיבו נפש השואלים ואביאה בספרים ואומר:

א) בתשובות הגאונים אשר בידינו מובאים למרבה אלה חילופי המנהגים לא אחת אחת כי אם שתים ושלש במקום אחד מסודרים בסדר נכון ובקצתם משיבים עליהם הגאונים (ר' שריר' בשערי תשובה, לייפציג תרי"ח סי' רכ"ב ובשערי צדק סי' י"ב והלכה כדברי המיקל באבל עי' הערת ר' חיים מודעי המו"ל); בס' המכריע סי' מ"ב תשובה לגאון שמזכיר מחלוקת א"ב ואא"י וחרץ משפטו; בעל העיטור מזכירם (בסוף ש' הכשר הבשר, גט פשוטה, מילה) וכמוהו גם הרמב"ן בחידושיו לע"ז דף ל"ו, הראב"ן דף ע"ד ע"ג, בעל האשכול ד' קנ"ט, המנהיג מביאם בענייני חמאה ש"ג, ש"ץ אם אומר ב"כ, טבילת קרי והנהגת נדה בבית, התוספות בע"ז ל"ח ע"ב ד"ה ואתא, הרא"ש במועד קטן סי' קל"ד ובפ"ב דע"ז סי' כ"א וסי' ל"ג, בעל הגהות מיימוני בפי"ב מה' מאכלות אסורות ובסוף ה' מילה, הטור ביו"ד סי' קי"ב, רמ"ה, ת"א ובאו"ח סי' קכ"ז וסי' תע"ה שמו להם זכר ושארית.

והנה המהרש"ל סוף יש"ש לב"ק הביא החילוקי דינים שבין בני א"י ובני בבל חמשים במספר, ונראה שהרב הזה אסף אותם משני קובצים, שהי"ט השנויים הראשונים מתחילים במלות בני א"י ושנית להם מנהג בני בבל, ומסימן כ' ולהלאה חוץ מס' מ"ז כל החילוקים מתחילין במנהג בני בבל ולמולם עומדים מנהגי בני א"י; ושבתי וראיתי שהקובץ השני אשר ממנו אסף הוא המדוייק כי כל החילופים שהובאו בתשובות הגאונים ובכל הראשונים כולם מקדימות תמיד אנשי מזרח בלשון שוה ובסגנון אחד ואח"כ נערך לנגדם מנהג אנשי א"י.

וכבר העיר ר' חיים מודעי בש"ץ אשר הוציא לאור ואחריו החכם גראף במכתב חדשי לגרעטץ 1869 צד 448 שנמצאו חלופים בס' ארחות חיים ח"ב כ"י, ואני ראיתים בכתב יד הנ"ל ביד ידידי היקר באדם, אשר לו שם בשלשה בתורה בחכמה ובענות צדק ר' שלמה זלמן חיים האלבערשטאם נ"י בעיר ביעליץ, ושם כתובים ארבעים חלוקים ורובם מסודרים כפי סדר היש"ש אך סי' כ"ו, ל"ו, ל"ח, ל"ט מיש"ש יפקדו ותמורתם כתובים

סי' כ"א, כ"ב, כ"ג (כפי הסדר אשר סדרתי וסי' ל"ה נפרד לשני סימנים, והנה מראש אשור לזאת האסיפה אמרתי כמוה היתה לפני הגאונים והראשונים ולא היו לפניהם חלופים יותר, כי כל אלה שהביאו בספריהם כלם המה מהארבעים הראשונים לפי כל הנוסחאות, ויתר השנויים לא יזכרו ולא יפקדו; אולם בכ"י א"א הנ"ל כל החילוקים מתחילים בתיבות: בני ארץ ישראל ובני בבל לאחרונה יקעו ובכל החילוקים המובאים בספרי הראשונים נהפוך הוא כאשר אמרנו.

ויוסף ידידי הנכבד רשז"ה ויפתח לי עוד שערי עוזו ויראני את כל בית נכתה כתבי יד גדולי ערך ויקרים מכתם אופיר ומצאתי בקובץ הגדול צידה לדרך כ"י אשר לו, ואשר כבר הזכירו וערך ממנו ר' נ' קורוניל לקוטים מס' אמרכל וס' עץ חיים וחרס לנשיאי בבל בחמשה קונטרסים אשר הדפיס ואשר גם רשז"ה הביא ממנו מנחה בישורון אשר להרב קאבאק שיר ר"ת על הנגינות ושיר ר' האי על הדינין, גם החילוקים האלה אשר בין ב"ב לבא"י ויהי כאשר הטיב ידידי הנ"ל עמי להעתיקם לי ראיתי כי יקר ערכם וערך סידורם עולה על שאר הנוסחאות ומספר החילופים בקובץ הזה עולה לחמישים ואחד ובתוכם סי' כ"ד וסי' כ"ה אשר יפקדו גם בא"ח גם ביש"ש, וסי' כ"א וכ"ג ימלאו גם בא"ח אכן ביש"ש אינם. ובחילופים שבנ"ל אך יעדרו סי' ל"ג אשר הוא בא"ח וביש"ש, סי' כ"ב אשר הוא בא"ח לבדו וסי' מ"ו ונ' אשר הם ביש"ש לבד. הסידור לפי המניין נשתנה בכ"י הנ"ל לפי סימניו מן הסידור בא"ח וביש"ש, וכל החילופים בג' הנוסחאות עולים למספר חמשים וחמשה.

ב) אם נרצה לדעת אל מי מנוסחאות השונות בדברי החילופים נפנה, נתור בדברי הגאונים והראשונים במקומות שהביאום ונראה האיך נסדרו לפניהם, והנה כבר אמרתי שכולם פה אחד מתחילין לשון החילופים במלות אנשי מזרח ואחרי כן יביאו מנהג א"י, וכן הוא תמיד בתש' הגאונים ואיזה מן הראשונים יאמרו במקום א"י אנשי מערב (רמב"ן ע"ז ל"ו), בתו' שם דף ל"א ע"ב בני בבל וכו' ובני מערב, הרא"ש בפ"ב שם סי' כ"א בבבל וכו' ובני א"י ובאותה הלכה בסי' ל"א בני מזרח וכו' ובני מערב, הצד השוה שבהן שכולן מתחילות בשיטות ב"מ, ומדברי העיטור שכתב (עיי' סי' ל"ד) ובתוספת' יבמה שנישאת אנשי מזרח וכ' ומדברי הרמב"ן אשר עוררני עליהם רשז"ה (סי' ב':) ובמחלוקת מליצו כלשון הזה אנשי מזרח נלמד שכך היו החילופים מסודרים לפניהם ממש, והנה ראינו כי כי בנוסח א"ח החילופים מתחילים בתיבות א"י ובנוסח היש"ש אין לשונם שוה אולם בנוסח הנ"ל כל החילוקים מתחילין במלות אנשי מזרח ולא עוד אלא שרובם ככולם מותאמים ולשונם מראשם ועד סופם הלשון המובא בתשובות הגאונים, לכן אמרתי נוסחת הנ"ל יקרה בעיני נכבדה.

אכן על דבר הלשון בתוכן וענין החילופים רואין אנו שמאריכין לפעמים ונותנין טעם לשיטה מן השיטות, והאריכות נראה בסי' ו' ח' ט' י' ט"ו י"ז כ"א כ"ג ל"א מ' מ"ג לכל הנוסחאות, ובסי' ג' ובסי' כ"א בנ"ל ובשו"ת הגאונים, אולם יפקד הטעם והאריכות בנ"ל והיא מובאת בשו"ת הגאונים בסי' ב' ה' ז', ובנוסח' הא"ח והיש"ש סי' א' ב' כ"ד כ"ט ל' (בסי' זה איתא גם ברמב"ן ורא"ש) ל"ה, בנוס' א"ח בסי' ל"ד, כ"ג, ובנוס' היש"ש בחילופים אשר אין מובאים בא"ח בסי' ל"ח ל"ט מ"א מ"ח מ"ט הראש במ"ק

הביא בחילוף נהוגין (י"ב) כתוב שלדברי שניהם אין אומרים צדוק הדין; ולעומת זה רואין אנו שבעל העיטור שהביא לשון התוספתא מביא נוסח קצר כמו שהוא בנ"ל ובים"ש ולא הנוסח הארוך שנמצא בא"ח (ל"ד) ואני הרלתי משפטי לאמר: נוסח' בעל א"ח אינה ראשונית ועיקרית מפני שהוא הביא כבר לשונות והיו לפניו נוסחאות שונות בעניני החילופים (ב' י' י"ב); נוסח הים"ש לא נכיר לתת לה משפט הבכורה מפני שאספה עמרים משני מקומות כמו שאמרנו ויש בה כמה טעיות (ב' ה' ו' ח' י"ט) ומדברת לפעמים בלשון זרה ומבולבלת (י"ז כ"ב כ"ו ל"א ל"ח מ' מ"ז) אכן נוסחת הנ"ל עולה היא על כלנה.

ומה שהזניח הנוסח הזה בכמה מקומות הראיות והאריכות אמרתי אולי היו כותבין אותן ההלכות קצרות כעין פסקים וג"כ נרשמות מעט ע"י ראיות, ונוסח הנ"ל לפי אותן הפסקים, וראיה לדבר שהרמב"ן כתב (סי' ל') חילוף אחד כלשונו במחלוקת שבין ב"ב ובא"י, ואותו החילוף הובא בתו' בקיצור לשון וגם ברא"ש אינו מאריך כ"כ כנוסח הרמב"ן ובבעל העיטור מובא ג"כ חילוף (ל"ד) בקיצור כמו שהוא בנ"ל ממש ובש"ל מבואר אותו החילוף כמו שהוא בנוסח א"ח. אכן חסרון הביאור והרחקה בנוסח הנ"ל יוכל להמנות ע"י שאר הנוסחא ותשו' הגאונים.

ג) מבין שורות האלה תזהיר האמת כי החילוקים נערכו כבר בימי קדם והיו נסדרים לפני הגאונים האחרונים, וכבר הראה החכם ד"ר ר' פסח פראנקל במכתב חדשי לגרעטץ 1871 צד 355 כי גם הקראים בני מקרא ידעו שנוי המנהגים והחילוקים ויאספום אל אספתם בימי ר' סעדי' גאון ואחריו לשלוח חצים לטושים לירות לישרי לב הרבנים וללחום מלחמה עזה.

כי אחקור לדעת באיזה זמן מן הזמנים שמו החכמים לבם להבין אל הליכות בני קדם ותושבי ארץ המורשה ויערכון מחזה מול מחזה, אען ואמר: הלא אחרי אשר קבע ר' יהודה הנשיא את סדריו וזקק וצרף ככסף בעליל את המשניות הישנות, הבאים אחריו הביאו את משנתו בבלה, ושם דקדקו מאד בטוהר לשונה; מהררי ארץ ישראל אשר שם חולב הזהב הטוב הורידו את הברייתות והתוספות למקום הישיבות אשר נשאו ראשן בארץ שנער וידברו בהן ברוח דעת וברוח בינה; גם שוני ומסדרי תלמוד בבלי כאשר ערכו פירושי המשניות וההוויות ופלפול האמוראים על כל משנה ומשנה ועל כל פרק ופרק, דרך האמוראים דבני מערבא שמרו, ולכן ישוו מאד בשני התלמודים הענינים והדרשות, הקושיות והפירוקים אשר יסובו את המשניות כאשר יסוב החלל את האולם כאשר ידעו כל באי שער הירושלמי והבבלי, וכבר דברו בזה החכמים ר"של רפ"פ ור"ץ חיות ור' ז' פראנקל בס' מבוא הירושלמי צד מ"ו. כן גם זה הדור, דור סבוראים וגאונים הראשונים אשר קמו אחר טלטול הגלות ואחרי אשר נעקרו בתי המדרשות בא"י וגם ישיבות בבל אספו נגהן וחשך כסתה ארץ, אלה החכמים אשר נשאו עינם ולבם להורות לבני ישראל ההלכה הקבועה והנהוגה ואשר כל יקר מעשיהם להיות לעם לעינים, לשום ההלכה הקבועה בתלמוד זה אשר הורידו בכליהם, ואשר פרי מחשבותם הלכות קצרות כהלכות פסוקות והלכות גדולות ואשר השיבו גם לשואלים הלכות מקוטעות כרוב תשובות הגאונים הראשונים, בראשית מעשיהם לקבוע ההלכה חפשו חפש מחופש לדעת גם ההלכה אשר ילכו אחריה בני ארץ ישראל מקום אשר מעולם ישבו בה הזקנים

התנאים והאמוראים הראשונים בני ענקים יקראו להם; ואחשוב, כי כאשר היה בימי האמוראים כן גם בזמן הזה רוח מלא מאלה ממזרח שמש עבר גם על שארית פליטת חכמי א"י ויחזקו גם המה ידיהם לקבוע יתד נאמן-המעשה אשר יעשון והדרך אשר ילכו בה, וכן אמרו ר' יונתן סוף מעשה. ומעמל ויגיעת כפים החכמים האלה נשארו לנו שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, מסכות קטנות כה' מזוזה ותפילין גרים ועבדים וכו' והלכות ארץ ישראל אשר נזכרו בספרי הראשונים וחיבורים כאלה אשר תוכם הלכות נאספות בא"י נזכרו גם בשערי תשובה סי' קפ"ז ובשו"ת ש"ץ בשם שאלת א"י דף ס"ט ול"ב; ואחרי אשר חקרו החכמים אל מוצא ההלכות ראו והבינו כי בכמה וכמה מנהגים יש שינוי וחילוק, לכן ערכו אלה החילופים והשנויים, וזה היה דרכם כי כן מצינו גם במס' סופרים נערכו דברי רבותינו שבמערב מול דברי רבותינו שבמזרח (פ"י ה"ז, פי"ג ה"י, פי"ז ה"ד). ועוד יש להביא ראיות פרטיות על קדימת אסיפת אלה החילוקים בין בני בבל לבא"י. הראיה הראשונה ההלכה הברורה ולשון הפשוט שמצינו בחילופים אלו והם ג"כ במס' הקטנות אבל נשתנה כבר במס' סופרים ואיננו שם על טהר לשון המשנה והברייתא. הראיה השניה כבר אמרנו שבעל העיטור אות גט חליצה (ל"ד) הזכיר החילוקים האלה בשם התוספתא וזה מופת שהיתה זאת ברייתא אסופה כמו הלכות ס"ת כות"ים וכו' ואף שהיא מאוחרת מאד לתוספתא דר"ח ור"א אבל נאספה בטהר לשונם ובשיווי החיבור. הראיה השלישית שבחילופים האלה החזיקו ההלכה הקצרה ע"י ראיות כתפוח זהב במשכיות כסף אך מן הפסוק (א' י"ז כ"א מ"ט) מן המשנה והברייתא (ב' ה' ז' ח' ט' כ"א) ומן הקבלה (ז' י' כ' כ"ג כ"ד כ"ט ל' ל"א ל"ה ל"ט) אבל לא הביאו דברי האמוראים כמו שהובאו כבר במס' סופרים, הראיה הרביעית שהלשון בחילופים מורה על קדימת הזמן כמו תשמישי מלכות (ד') כדי להרגיל (מ"ג) שדורשין במקום שקורין ואומרים (א' ע') בתורה ובהלכה (מ"ט). ומה שנזכר (מ"ח) שמחת תורה אין הכוונה על איזה יום שנקרא כן בשביל סיום התורה רק השמחה עצמה שמשמחין בשביל גמר קריאת התורה וכעין זה איתא בפסיקתא בחדש השלישי וז"ל ויתרו ישב בתוך ביתו ובא לראות בשמחת תורה ובמדרש הביאו בעל העיטור סוף ה' חמץ ומצה תעבדון את האלהים א"ל אימתי א"ל לסוף חמשים יום והיו מונין כ"א לעצמו מכאן קבעו חכמים לספור העומר בזה"ז שהרי עכשיו אין לנו לא קרבן ולא עומר אלא שאנו מחשבין יום לשמחת תורה וע' בר"ן ס"פ ע"פ; ומה שנ' בחילוף (מ"ז) לגי' הים"ש מלה מלה, לשון זה וודאי כבר היה נהוג וגם בשו"ת סי' כ"ט ואי ידע לומר לבדו מלה במלה. ועוד שהדברים האלו לא נמצאים רק בנוס' הים"ש ואולי הם הוספ' מאוחרת. הראיה החמישית בעניני החילופים מורים על קדימת הזמן שאז לא היה עוד מסודר סדר בקריאת התורה בא"י (מ"ח), א"מ לא היו מכבדין התורה ביציאה (מ"ט) ובימי ר' שר שלום כבד כבדו ביציאה ג"כ, עוד קראו העם בא"י לבדם בתורה ולא סייע החזן (מ"ז), עוד היו תוקעין בע"ש (כ"ד).

ד) אחרי אשר נתברר אצלי שהחלופים האלה נסדרו בימי הסבוראים והגאונים הראשונים, אציע דעתי לאמר שנראה שאיש מבני א"י וגודל על ברכי מנהגי א"י ובא לבבל וראה שם מנהגים אחרים הוא כתב השינויים האלה. ואביא על זה ראיות

מוכיחות. הראשונה שבחילוף (ע' ע"ז) הוא לשון הירושלמי ומעשה המוזכרת שם ובסי' ל"ט הובא לשון שהוזכר בירושלמי בשם ר' אבא בר ממל, ואין זכר לתלמוד בבלי בכל לשון החילופים, השנית שהוא נוטה לרוב למשפט בני א"י ומביא ראיה להבדיל מנהגם ותהלוכותיהם כאלו ראה שראשי הישיבות מתנגדים להם והוא מראה להם טעם (ב' ג' ה' י"ז כ' כ"ג כ"ט ל' ל"א ל"ה ל"ט מ"ג), לים"ש (ל"ח מ"ג מ"ט). לגי' א"ח (כ"ד), לגי' ל"ל (כ"א). אכן לשיטת אנשי בבל נותן טעם אך בסי' א' ובסי' מ' ולגי' הא"ח גם בסי' כ' ובסי' ל"ד ולשני השיטות נותן טעם וסבר' בסי' ו' ח' י' י"ז לנוס' הא"ח וים"ש, מזה נראה שבשבעה עשר מקומות נותן טעם ונוטה אחרי שיטת הא"י ואף כשתים וארבעה פעמים מצדק דברי בני בבל לבד, ובד' וה' ענינים מביא טעם לשתי השיטות. הראיה השלישית שמצינו במקומות אחרים שפלפלו הגאונים בבבל כנגד אותן האנשים המביאין הלכות ממקום אחר ואומרים שלקחו בידם מזמרת א"י ומראים ספריהם, ש"ץ שער ד' דף מ' בענין אשת ישראל שנשתמדה ואי קאמרי בני מערב, אשת ישראל וכו' ובש"ת סי' קפ"ז אית ביניכו שועלים קטנים חולקין על הגאונים ומוציאין ספריהם, ובסדור ר"ע לענין ק"ש בעמידה כתב ואותן האנשים שאומרים כמנהג א"י אנו עושין, וכבר הוכחנו שבכמה שו"ת הגאונים הורו הלכה כנגדן כמו בתשו' הגאון הובא במכריע סי' מב' בש"ת רכב וכו' מזה נוכל לשפוט שמי שכתב וקיבץ אלה החילופים רצה להצדיק מנהגי א"י נגד דעת הגאונים, ואולי ע"י העוברים ושבים ותלמידים האלה הבאים מא"י לבבל נתפשטו אלה מנהגי א"י גם בבבל עד שנתמוטטו מנהגי הקהלות ושאלו לגאונים למען יורום הדרך האמת לבלי נטות ממנו ימין ושמאל והם השיבו הלכה והחזיקו במטה עוז במנהג בבל, כי מלבד אלה החילופים מצאנו שאלות רבות לגאונים על הענינים והדינין שבאים גם בחילופים, כמו בש"ת סי' קמ"ח, קע"ד, קפ"ו, רכ"ב. ובש"ץ דף כ"ד ע"ב סי' ז', שער ד' סי' כ"ב לר' שר שלום לענין הכתובה, דף כ"א לר' הילאי; לר' יהודה לענין מילה ע"ג עפר, דף ב' ע"ב בענין שומרת יבם, דף כ"ב ע"ב סי' ו' לענין מילה בסכין עיין שם סי' א'. בתשובות הגאונים ד' ליק סי' א' בענין י"ט שני סי' מ"ה בדין שלקות ש"ג וכו'.

ואולם באיזה מאסיפת תשובות והלכות הגאונים היו החילופים האלו לא נתברר. והחכם רפ"פ רצה לומר שנראה שלא היו באסיפת שו"ת הגאונים של ר' יוסף טוב עלם שנודעת לבעלי התו' ורק באסיפת הרב האברבלוני. אכן החילוקים נזכרים גם בתו' בע"ז כנ"ל.

ה) והנה ההלכות האלה שנזכרו בחילופים שלפנינו ועל הרבה מעניניהם נשאלו הגאונים מאת אנשי דורם, המה דברים הנוגעים בגופי תורה ואמורים בדת ישראל. אחד עשר מהם מעניני אישות ויבום וגיטין (ג' ו' ז' י"ג כ"ה כ"ז ל"ד ל"ה ל"ז ל"ח מ'); עשרה מהם בעניני תפלות וברכות (א' י"ד י"ט כ' כ"ד כ"ח כ"ט ל"ב ל"ו מ"ג מ"ד) תשעה בעניני שבת ומועדים ומנהגיהם (ח' ט"ז כ"א כ"ג ל"א ל"ט מ"א כ"א כ"ד) שלשה בעניני אבלות ב' ה' י"ב. שלשה בעניני טהרה (ט' י"א ט"ו). חמשה בעניני טריפות ואכילת איסור (י' י"ח כ"ג כ"ב כ"ג.) ארבעה מעניני נשיאת כפים (כ"ב מ"ב כ' כ"ה) שנים בענין פדיון בכור ומעשר (ד' כ"ו) שלשה בענין מילה (י"ז מ"ה מ"ו) שלשה

לענין קריאת התורה וכיבודה (מ"ז מ"ח מ"ט) אחת במנהג תלמיד עם הרב ל"ג. ועי' במכתב חדשי הנ"ל בהערה.

והנה נעדרו כל עניני הדינין ומשפטי הממון אף שנמצאו באלה הדברים שאלות הרבה לגאוני בבל וגם החילוף לענין סמיכת דיינים לא נמצא ביניהם. והייתי רוצה לשפוט שלא היה בדעת מסדר וכותב החילופים להזכיר כל השינויים בין ב"ב לבא"י שאם זאת היתה כוונתו היה מזכיר גם הענינים ההם אלא בהעריכו החילופים רצה להחזיק מנהגי ארץ ישראל נגד נהוגי בבל, לכן לא הביא השינויים שלכל השיטות והדעות אינם נוהגים בבבל רק בא"י, אכן אין זה משמעות לשון החילופים, שעיקר כוונתו לערוך השינויים וכלאחר יד מלמדך נהוגין של בני א"י ועוד שבסי' מ"א איתא הא׳ דיו"ט שני שהכל מודים שבא"י עושין יום א' ובבבל ב' ימים, גם לא נראה לומר שחלק ופלפל על זה המנהג של בבל באמרו. „יום א׳ כמלות התורה" כמו שהיו מפלפלין הקראים על זה, רק שאמר זה בלשון רכה כאשר ישר וטוב בעיניו הנהוג בא"י אבל לא כטוען על ב"ב וכמשים דופי בהם. ועוד שרק בנוס' היש"ש נראה מסדר החילופים קצת כטוען נגד ב"ב ואומר מ"א כמלות התורה, ל"ח כהלכה, מ"ט כתורה וכהלכה ובשאר הנוסחאות שנראות יותר מיושרות לא נמצא כן. לכן אמרתי שלא בא ולא הגיע אלינו כל נוסח החילופים כשם שאנו רואין בנוסחאות שלפנינו שלא ראי זה כראי זה גם במנין ובמספר ובכמה מקומות שהיו מן הראוי להביאם לא זכרום הראשונים ולא פקדום, אלא גם לפניהם היו מקוטעות, ותכלית המאסף התוספ' דחילוקי בני בבל לבני א"י היה אך לרשום השינויים שראה, ובשביל שהיה מבני א"י הביא סיוע לדבריהם ונטה לבדם בתתו לפעמים טעם לדבריהם.

ו) ונתתי אל לבי לבחון החילוקים האלה כפי ידי הדלה, ולבוא עד תכלית יסודותם בהררי קדש תלמוד בבלי וירושלמי ודרך עולם אשר היה לבני ישראל בעודם על אדמתם איש תחת גפנו וראיתי אחרי רואי כי הרבה ממנהגי א"י נובעים ממקור ההלכה הישנה כאשר סדרו אותה הראשונים בין מסדרי המשניות והביאו משפט הלדק בשם סתם חכמים או נקבו בשם התנא קמא להורות שהלכה כמותו ועם מנהג זה הישן מתאים מאמר ר' יוחנן, הלכה כסתם משנה וכבר דבר בזה הרב רז"ף בספרו דרכי המשנה לד 269. וכאשר נראה עשו כן אא"י לפסוק כסתמא גם בהלכות המשוקעות בברייתא', ואף אם עמדו אחרי כן חכמים אחרונים וירדו למצולי העיון להעמיד ההלכה בענין אחר, בכל זאת המנהג בא"י לפסוק כסתם משנה וברייתא' לא זז ממקומו (סי' ב' ג' ה' ו' ע' ט"ז י"ט כ' כ"ב כ"ג כ"ו ל"ב ל"ה ל"ז ל"ח ל"ט מ"ז מ"ח כ' כ"א כ"ב כ"ה) כי כן גבר כח המנהג בא"י עד שאמר ר' אושעי' בירושלמי ב"מ פ"ז ה"א מנהג מבטל הלכה, ושם בפאה פ"ז ה"ה ריב"ל כל הלכה שהיא רופפת בב"ד ואין אתה יודע מה טובה לא וראה מה הצבור נהוג ונהוג ושם בפסחים פ"ד כל הדברים מנהג, ודבר הזה ללכת אחרי המנהג הוא דבר מושרש בלב האדם ונמצא אצל כל אומה ולשון; ובכמה מנהגים האלה עוד היו מחמירין ומדקדקין הרבה מטעמים אחרים כמו בעניני טהרה וקרבן וכהנים וכבוד הארץ וחבוב עפרה ותבואתה והורגלו להקפיד בהן מימים קדמונים טרם גלות הארץ (ס' י"א י"ז י"ח כ"ד כ"ט מ"ב כ"א כ"ב) גם בעניני ק"ש ותפלה וכיבוד התורה

ושבתות ומועדים החמירו בא"י באשר היה להם כל זה למקדש מעט ולשיורי דמנחות אחרי שריפת בית אלהינו. (א' כ"א ל"א ל"ו מ"א מ"ג מ"ו מ"ט כ"ד כ"ה,) בגזירות חיתון מחמירין בדבר אכילה להרחיק העם מן עמי הארצות והמינים (י' ל' כ"ג); באיזה ענינים השינויים נובעים משנוי מנהג הארץ בהברת התיבות בתיקון הכלים והכסף העובר לסוחר (ה' ז' כ"ז מ"ה) וגם שאר החילופים מוצאיהם ממנהגים ישנים אשר לא רצו לשנות טעמם בא"י ועמדו על מנהגי קדם (כ"ח מ"ח כיון שמלפנים קראו פרשיות קטנות, (מ') שנהגו במקום גזירת הטפסר לברר הטהר), וכן מיום גבר האויב והרגו הרג רב החמירו מאוד באבילות ובכבוד המתים למען יחזיקו מנהג הדתי ולא יקלו ראשם, ובנשואי האלמנות ואולי גם בגיטין היו מחמירין מאוד ביום מלחמה למען לא יבואו לידי טעות (י"ב י"ג י"ד ל"ד) והשאר משנוי נמוסיהם כאשר נמצאו חלופים כאלה בכל הארץ ובכל הגוים, (ה' כ"ה וסי' ל"ג) שבא"י לא זרקו מרה בתלמידים והיו מקרבין לתורה. וגם להחילופים אשר ספחנו מסי' כ"ו עד סי' ע"ג יסודות מוצקות כאלה יש להם. (כ"ח כ"ט ס"ג ס"ד) ממשפט הארץ בימי קדם ומקורות העם (סא) מהידור הארץ; (ס"ב ס"ה ע"ב) מחילופים בטבע הארץ; (ס"ז ס"ח) עניני טהרה; (כ"ז כ"ט ס"ו) יקר התפלה והמועדים וכן כולם.

ז) ועל עיקר דבר נטיות בא"י אחר המחמיר חוץ ממה שנובע מן ההקפד הגדול שנהגו לקפוד בעניני טהרה, קרבן וכדומה נראה שהדבר הזה מסתעף ג"כ מן הכלל הזה ללכת אחרי הסתם השנוי במשנה ובברייתא. והנה במס' סופרים פי"ד ה"י איתא; ובכל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמוראים ולא בדק לן הלכתא כחד מנייהו אזלינן בתר מחמיר כ"ש בשבח ותהלה של חי העולמים וכו'. ועמד בזה הרב בעל נחלת אריאל בפירושו למס' סופרים והרב חיד"א בס' כסא רחמים והקשה הלא היא הלכה מבוררת שרק בדברי תורה אזלינן להחמיר אבל לא בדברי סופרים ובפרט במנהג כזה בעניני תפלות (ועיין ברדב"ז ח"א סי' רל"ז ובמשנה למלך סוף ה' מגילה) ואשר אני אחזה לי שהדבר יש לו יסוד ושורש בברייתא דע"ז דף ז' ע"א הנשאל לחכם וכו' אם היה א' מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין הלוך אחריו ואם לאו הלוך אחרי המחמיר, ר' יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלוך אחר המחמיר בשל סופרים הלוך אחרי המיקל ועלה א"ר יוסף הילכתי' כר"י בן קרחה. והנה ראינו שסיעת אנשי א"י ללכת אחרי הסתם השנוי' במתני' גם כאן הלכו אחר הסתם של החכמים שאומרים שגם בד' סופרים הלוך אחר המחמיר ומיושרים דברי מס' סופרים שהיא גמר' ירושלמית לפי שיטת א"י.

והנה בנידון החילופים כמעט בכולם מחמירין א"י בטעם מן הטעמים המובאים למעלה, (בסי' י"ב) החמירו בכיבוד המתים אף שהקילו במועד, (בס' כ"א מ"א) החמירו וחסו על כבוד השבת ויו"ט שלא לערבו עם חול (בסי' כ"ט) החמירו שלא יאמר זר ברכת הכהנים, ונראה שהיה מורגל בעיניהם שלא לברך הרבה ולהוציא ש"ש (כ"ב כ"ח) וכן קראו מן התורה מעט בכוונה (מ"ח בסי' כ"ג) חסו לעשות חומ' והפרש רק בקלבן, וכן (בסי' כ"ב) מה שהוא קולא לענין היתר האכילה הוא חומר' לענין הקרבה למזבח, אולם (בסי' ו') לענין כלה, (ל"ג) לענין נתינת שלום לרבו (ל"ה) בדבר גדול לפטור מן התפלה (לפי שגם בשאר ענינים פסקו בענין כפל כחכמים נגד רשב"ג) (מ"ב) לברך בראש פרוע (ובסי' כ') לענין מי שאינו נשוי אם יברך ב"כ ובחמשה דברים הללו הקילו א"י.

ח) ולענין ההלכה והפסק הלא כל הגאונים והראשונים אמרו פה אחד שאנן אחר בני בבל גרינן, הגאונים פלפלו כנגד הסומכים עצמן על אלה מנהגי א"י כמו שהבאנו דבריהם, ופסקו למרבית הלכה כנגדם, וכ"כ רש"י בחולין כ"א דאנן הולכים אחרי בני בבל, וכ"כ הריף סוף עירובין והמנהיג שער ז' סי' י"ח והטור הביא בסי' קכ"ז וכ"כ התו' בע"ז ל"ו שהבאנו וכ"כ הראש בתשו' כלל ד' סי' י' ואמת שהרבה ממנהגי א"י יש להם אך איזה סמך בתלמוד א"י הוא הירושלמי וספרי הלכות שלא"י אבל לא בתלמוד בבלי (ה' ו' ח' ט' י' י"ג י"ח י"ט כ' כ"ד ל"ג ל"ד ל"ה ל"ח ל"ט מ"ג כ') אכן אם יש לסמוך על חלוף מנהגים זה בדברים המובאים בשם מנהגי בבל נראה שבזה לא הסכימו הראשונים בתכלית ההסכם הבעל העיטור הביא התוספת' דחלוקי מנהגים כדרכו להביא שיטות האמרים הקדומים ולא חרץ משפטו עליהם, לענין חמאה של גוים (י) אמר ואין בידינו מנהג ואיסור איני רואה והמחמיר תע"ב. התו' בע"ז כתב וז"ל: מכול' שמעתין משמע דבעינן שיהי' ישראל מקרב הבישול קלת ומה שנהגו להשליך קיסם לתנור סומכין על מה שיש בדברים שבין ב"ב לבא"י דקאמר בני בבל משליכין קיסם לתנור ובא"י או קיסם זה מה מעלה ומה מוריד ואנו נמשכין אחר בני בבל ותלמודם עכ"ל. נראה מדבריהם שאף שמשמע מן הסוגי' שצריך שיהי' ישראל מקרב הבישול בכל זאת לא דחקו מנהג השלכת קיסם בכל וכל, גם מסיום דבריהם משמע שלא נחלק התלמוד בבירור על זה שמוזכר בחילוף נהוגין, ומדבריהם שאנו נמשכין אחר בני בבל ותלמוד' משמע שמסכימים אותן המנהגים לרוב עם התלמוד של בני בבל (ל) גם הרא"ש הביא ראיה מחילוף בע"ז פ"ב סי' כ"ט ובסי' ל"ג העתיק לייסב המנהג ע"פ סוגי' הש"ס; אכן הרמב"ן שם שאוסר השלכת קיסם אמר על האי מנהג דבני בבל הכתוב בחילוף וז"ל וכבר הבאנו ראיה שהעץ זה לא אוסר ולא מתיר ודברי מחלוקת זה אינם מכוונים ויש שם דברים הרבה שילאו משיטת התלמוד המסור בידנו ואין אנו שומעין אלא לתלמודנו עכ"ל.

ט) ילא לנו תועלת גדולה מידיעת אלה החילוקים בידיעת דרכי הזמן וגימוסו בימי קדם, הלא נראה שמלבד הדברים הנוגעין לעניני אסות ואבלות וטריפות ואשר הם לרוב ביד ב"ד גם עניני התפלות והברכות והדינין היו משונים מאוד בארץ ישראל כמו שהיו עומדים בק"ש, אומרים בחתונה ג' ברכות, מברכין ב"כ בפרע ראש, מתפללים בקול, הקרוא קורא בתורה, קוראין התורה לג' שנים ומחלה, נוטלין לולב בשבת, תוקעין בערב שבת וכדומה. ובדברים האלו המעטים אין אנו נוהגין היום הזה כבני בבל, אבל בני בבל היה האבל נכנס לביה"כ בכל יום, היו טוענין כספים בשבת, אחוריהם בביה"כ לארון, מוהלין בתער, מכבדין תורה רק בכניסה.

והנה קראתי שם אלו ההלכות אשר פליגי בהן א"מ ואנשי א"י חילוף מנהגים לפי שר' יעקב בעל הטורים הזכירם בזה הלשון בטור או"ח סי' תע"ה ובטור יו"ד סי' ת"א, והראש במ"ק קראן חילוף נהוגין; הרמב"ן בע"ז אמר ובמחלוקת; הרא"ש בע"ז כתב עליהן הלכות שבין ב"ב ובני א"י, התו' כתבו "בדברים שבין בני כו„ והנה באסיפת המהרש"ל בים"ש כתוב בראשן „חלוקי דינים בין בני ארץ ישראל ובני בבל" בכ"י ארחות חיים רשום: אל דברים שבין בני א"י לב' בבל. ובכ"י נ"ל כתוב אלו חלוקים שבין בני ארץ ישראל ובני בבל, והקדים הכותב את בני א"י לב"ב אע"פ שבכל החילוקים בכ"י הלזה מתחילים במלות אנשי מזרח כמצואר.

וסדרתי הענינים במספר ובמנין עניניהם ע"פ סידור הים"ש המלוי ביד כל אדם, אכן רשמתי גם בכל חילוף מעמדו ומלבו למנין הנ"י, ובתחלה הבאתי החומשים החילוקים שנמלאו בים"ש ואחרי כן המלויים בארחות חיים ובנ"ל נ"י, ואחרי כן ספחתי עליהם השינויים שמלאתי במס' סופרים ואשר אדבר עליהם ברלות ה' בפירושי למס' סופרים, גם לקטתי חילוקים מן התוספות ומס' כפתור ופרח להרב הפרחי ומס' ערך מילין להרב ר' ש"ל ראפפורט, והדברים מבוארים בספריהם, אבל המלות התלויות בארץ לא סדרתי עמהם.

א) אנשי מזרח יושבין בשעת ק"ש ובני ארץ ישראל עומדין. נ"ל. (י"ג)
בני א"י עומדין בק"ש ב"ב יושבין הדא טעמ' בשבתך בביתך. יש"ש
בני א"י עומדין בק"ש בני בבל יושבין כמו בשבתך בביתך. א"ח (א')

בסדור ר' עמרם דף ה' ע"ב הובא זה המנהג של בני א"י ודבר קשות כנגד העומדים בק"ש ותולין עלמן במנהג זה והראה שהוא טעות ואין לו יסוד בהלכה ואפילו בגמר' דבני מערבא אין לו שום שורש וז"ל: והני דמתחזי דמחמירין אנפשייהו למימר' דמקבלין מ"ש בעמידה טעות ותעות בידם והדיוטות ובורות ושטות זה למה להו לאשתבושי כולי האי כבר ק"ל הלכה כב"ה בכל התורה כלה וכו' אלא אפילו כב"ש נמי לא עבדי דאי כב"ש בלפרא מעומד ברמשא מוטה ואיכין ל"ש לפרא ול"ש רמשא מעומד וכו' ואותן האנשים שאוורין כמנהג א"י אנו עושין הלא כך גורסין בתלמוד א"י תניא יצתה בת קול וכו' הלכה כב"ה וכו' ותו קא גרסינן בגמרא דא"י וכו' ר' יהודא בשם שמואל אמר לריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד מה אם היה יושב עומד אלא אם היה מהלך עומד ע"כ. ובשלטי הגבורים פ"ק דברכות הובאו דברי ר"ע אלו. ונראה שבא"י רק בקבלת מלכות שמים היו עומדין וא"כ מה שנאמר בלשון החלוף "ק"ש„ לא בכל פרשיות של ק"ש קא איירי, אכן אפשר שבא"י החמירו חומרא אחר חומר' ועמדו בכל הק"ש ואותן האנשים שפלפל ר"ע כנגדן והיו עומדין בקבלת מלכות שמים היו תולין עלמן במנהג אא"י שמחמירין יותר. והנה בתנחומ' פ' לך הבנים פי' זה של הירושלמי בדברי ר' יהוד' א"ש שרק אם היה מהלך עומד בדברי ר"י עלמן כדרך המדרש ונשית דרגא ואמר שרק פסוק ראשון נ"ל בעמידה. וזה תלוי בפלוגתת התנאים עד היכן לריכה כוונה ועיין ר"מ פ"ב מהק"ש ה"ב ובהג"מ שם. מנהג זה לעמוד בק"ש משום כוונה ומקור הענין כמו שהיתה העבודה והתפלה ולפי הירושלמי גם כל ברכות המלות בעמידה נוגע לדברי ר' יוחנן ברכות י"ג ע"ב שאמ' כל הפרשה בעמידה ור' יהוד' אמר עד על לבבך בעמידה ורואים אנו דברי החכמים האלה אף כי אינם מתאימים לדברי ב"ה במשנה עיין תו' ד"ה על ובמרדכי פ"ק דברכות מ"מ החמיר, נמלוה מן המובחר, ואף שבירושלמי העמידו דברי ר' יהודא א' שמואל במהלך שלריך לעמוד, הנה המנהג לא שת לבו אל הפלפול אשר העמיד שיטת איזה תנאי או אמורא בענין אחד והמנהג היה כפשט דברי ר' יוחנן. (ידידי הרב המופלג ר' יחיאל מיכאל שענגוט כי' מבילינץ כתב אלי בענין זה כדברים האלה: הרב ר' זכ' פראנקעל בפי' הירושלמי כתב שהבבלי אמר ר' יהוד' עד על לבבך בעמידה הוא נגד הירושלמי, ובאמת לא נראה ברור באיזה דבר הבבלי מתנגד לדברי הירושלמי אכן נגד התנחומ' הנ"ל הוא בוודאי דשם נאמר דרק בפסוק ראשון לריך עמידה, ומה שתירץ רז"ף הא דידיה

הא דרביה הוא דוחק בפרט דר' יהוד' בבבלי מסתמא אמר בשם שמואל רביה כנראה מן הש"ס שמביא דברי ר' יוחנן אחרי דברי ר' יהודה וזה לא אתי שפיר אם ר' יהוד' משמיה דנפשיה אמריה ועי' בהג"מ.)

ב) אנשי מזרח אין מתאבלין על הולד עד שיהא בן ל' יום ובני א"י אפילו הוא בן יומו. ל"ל (ג).

בני א"י אין מתאבלין על תינוק עד שיהא בן ל' יום, ב"ב מתאבלין אפילו על יום אחד. (יש"ש).

בא"י אין מתאבלין וכו' ב"ב וכו' אפילו על יום אחד ואיכא נוסחאות איפכא. לפי שהוא כחתן שלם לאביו ולאמו מן הדא תינוקת בת יום א' מטמאה בנדה ובת י' ימים מטמאה בזיבה. א"ח (ב').

חילוף זה הובא בשערי צדק שו"ת סי' י"א כנוסח' הל"ל וכנוסח' השניה בא"ח וסיים שם ובני א"י אפילו הוא בן יומו לפי שהוא כחתן שלם מן הדא תינוקת וכו' כחתן שלם. א"כ ידענו הנוסח' המיושרת. עיין מכתב חדשי לגרעץ דברי הח' גראם 1869 לד 477. הנה פסק ומנהג אא"י כחכמים וכסתם משנה דמס' נדה תינוק בן יומו ה"ה כחתן שלם והביאו בחילוף לשון סתם המשנה ראיה לדבריהם. והנה בנדה מ"ד ע"ב העמיד ר' פפא זה הענין האחרון במשנה ההיא בידע דכלו חדשיו, אכן מנהג א"י לא חילק בזה ואל פשט לשון המשנה פניו וכן נראה ממס' שמחות פ"ג שהיא גמר' ירושלמית והובאה המשנה כפשוטה להלכה ואין זכר לשיטת ר"פ. ובשבת קל"ו ע"א ראינו דחכמים פליגי על רשב"ג דבסתם וולדות לא חיישינן לס' נפל וגם בתוספת' משמע כן לכן מנהג אא"י כסתם חכמים: אף שחכמי א"י היו יודעים שבבבל פסקו כרשב"ג דכל ששהה ל' יום לא הוי נפל דיבמות פי"א ה"ז בירושלמי אית' תמן אמרין בשם שמואל הלכה כרשב"ג ועיין בריף פר"א דמילה והנה לענין זכוי לעובר אמרו בירושל' החולץ והוא שילא ראשו ורבו בחיים וכן פסק הר"מ לענין נחלה פ"א מנחלות הי"ג ונראה שמכאן הוליא דין זה ועיי' מ"מ שם ופ"ק דיבום ולפי דברי החילוף אא"י לא חלקו בזה ופסקו בכל מקום כחכמים (מגוף התוספת לא משמע בבירור דסתם חכמים פליגי על רשב"ג ובשבת איבעי' להו מי פליגי רבנן ולא איפשט' מן התוספת' אכן התו' בכמה מקומות עיי' נדה מ"ד ע"ב ד"ה „הא לא" רלו לדקדק מלשון התוספת' דלא אזיל ת"ק בתר ל'. רימ"ש.

ג) א"מ מניקה שמת בנה בתוך כ"ד חדש משיאין אותה ובא"י עד שתגמור כ"ד חדש שמא תמית את בנה. ל"ל (ה')

בא"י אין משיאין את המינקת שמת בנה עד שתמתין כ"ד חדשים ב"ב משיאין בתוך כ"ד חדשים. יש"ש.

בא"י אין משיאין את המניקה עד שמת בנה או עד שתמתין כ"ד חדש ב"ב משיאין בתוך כ"ד. א"ח (ג')

בשו"ת שערי לדק הובא החילוף דף ס"ג ע"ב סי' ל"ט כגי' הל"ל ויש"ש, וגי' א"ח מוטעת שלא מלינו לבבליים קולא כזאת להשיא המינקת בכל ענין בתוך כ"ד ורק במת בנה הקילו בכתובות ס' ע"ב והלכת' מת מותר. אכן בא"י פסקו כסתם לשון הברייתא' והיא בתוספת' דנדה פ"ב מינקת שמת בעלה בתוך כ"ד חודש ה"ז לא תתארס

ולא תכשא דר"ע ולא חילקה הבריתא בשום אופן בין מת הולד ללא מת, ואף שר יהוד' חולק ואומר י"א חדש הלא רב ושמואל פסקו כ"ד חדש, וגם מלשון הברייתא נראה שלא חלקה ואמרה שאף לא תתארס הרי דגזרינן והלכה כר"ע בגזירותיו ואף שסיטת התלמוד בכתובות הוא בענין זה שלא כר"ע דפסקינן שם והלכת' את מותר גמלתו אסור (ועיין במרדכי פאע"פ) מכ"מ מן החילוף הזה נראה שמנהג א"י היה לגזור שמא תמית את בנה כר"ע ומלשון החילוף שמא תמית את בנה נראה שלדקו דברי התו' שם ד"ה ואמר בפירושם דגזירת ר"מ היתה במת שמא תהרגנו. ובפרדס לרש"י ש"י שאלו במתיבתא שצריכה להמתין כ"ד חדש לפי שפעמים חונקתו. ובש"ץ דף כ"ד ע"ב סי' ז' הובאה תשובה בענין זה מר' שריר' מת מותר גמלתו אסור וכן הלכה.

ד) אנשי מזרח פודין את הבכור בכ"ה כספים מתשמישי מלכות ובני א"י בחמשה שקלים שם ז' כספים מתשמישי מלכות. ל"ל (ו').

בא"י אין פודין את הבכור כי אם בחמש סלעים שהן ישנן ז' כספים ושליש ב"ב פודין את הבכור בכ"א כספים. יש"ש.

בא"י וכו' בני בבל פודין אותו בכ"ח כספים וחצי. א"ח (ד).

הנה נראה שנוסחת א"ח היא המיושרה ובכ"ח כספים וחצי היו פודין לפי הש"ס בכורות נ' ע"א, ורש"י שם הביא החשבון בשם תשובת הגאונים. ובס' כפו"פ להרב הפרחי דף ס"ד בתשובה מיוחסת לר' יעקב כהן ריש מת' דמת' מחסי' וחמש סלעים של פדיון הבן הוויין כ"ח זוזין וחצי זוז וחצי שתות בזוזים של ערביים; אולם אפשר להעמיד נוסח' הנ"ל שא"מ נותנין כ"ה כספים והם זוזים אחרים ואולי הם כ"ה דרהם כסף לורי כפי מה שכתב הפרחי שם בשם ר"י אבן גנאח; ומנהג ארץ ישראל הוא לפי ר' חנינא בש"ס שם דאמר אסתירא סורקיא דמזבני תמנא בדינר כלומר בדינר של זהב עי' תו' ד"ה ר' חנינא. הנה אסתירא סורי' בזה היה שוה שלשה רביעיות של סלע לורי א"כ חמש סלעים הם ז' כספים אסתיריות אלו בקרוב. עיין לונץ לור געשיכטע לד 538. וכל החשבונות האלו הן בקרוב כנודע מש"ס בכורות.

ה) אנשי מזרח פוטרים את האבל אפילו שעה אחת אא"י אין פוטרים אותו עד שיהיו לו ג' ימים לפני הרגל ל"ל (ז').

בני א"י אין פוטרין את האבל לפני הרגל עד שיהיו לו שלשה חדשים וב"ב פוטרין וכו' ש"ס.

בני א"י אין פוטרין את האבל עד שיהיו לו ג' ימים ב"ב פוטרין אותו לפני הרגל אפילו שעה אחת א"ח (ה').

הנה נוסחת הי"ש מוטעת כי גם בש"ל סי' י"א כתוב החילוף הזה בשיטת הנ"ל והא"ח. ומנהג א"י כשטת משנה מ"ק י"ט ע"א הקובר את מתו ג' ימים קודם הרגל בטלה הימנו גזרת שבעה וכן נקבעה ההלכה במס' שמחות שהיא גמרא ירושלמית (עיין יאהרבוך לר"כ בריל לד 28) וז"ל בפ' ז' אבא שאול אומר הקובר את מתו ג' ימים קודם הרגל בטל וכו' גזירת ז' שמנה ימים קודם וכו' גזירת ל' והלכה כדבריו ע"כ ראינו שלענין פטירתו מן האבילות פסקו ג"כ בא"י כא"ש דג' ימים קודם הרגל מבטלין. והראיה שבני א"י סמכו על האי סתמא דמתניתין שבש"ל מסיים לשון החילוף

בלשון הזה: ובא"י אינו נפטר עד שיהיו לו ג' ימים קודם הרגל מן הדא הקובר את מתו ג' ימים וכו' גזירת ז'. וזה הדבר אשר דברנו שמנהג של אנשי א"י היה לקבוע ההלכה כמאמר התנא הסתמי במשנה, ועל דברת ר' יוחנן הלכה כסתם משנה עיין תו' דף כ"א ע"א ד"ה אמר ר"י ועיין יד מלאכי סי' ק"ע. אולם רבינו בבבל קבע ההלכה כתנא דברייתא שהיתה לפניו אפילו שעה אחת.

(הנוסחה המהופכת בדברי ר"א שלשה ימים קודם הרגל וחכ"א אפילו שעה אחת נראית עיקרית דר"א שמותי כדברי ב"ש ובדף י"ט ע"ב מובאים דברי אבא שאול באריכות ולא בקיצור כבמס' שמחות וגם נאמר דהלכה כאבא שאול לענין מקצת היום ככולו ולא נראה דבריו ועיין בירושלמי ובתו' ד"ה הלכה כאבא שאול. רימ"ש).

ו) א"מ אוסרין כלה על בעלה כל ז' והיא בתולה ונעשית נדה מבעילה ובא"י ע"י שהוא מוציא בלעך מותרת לו מיד. נ"ל. (ע).

בא"י אומרים כלה אסורה כל ז' מפני שנעשית נדה מפני תאוה וחימוד ב"ב אומרים עד שהוא מוציא הבתולים היא מותרת לו מיד. יש"ש.

בא"י מתירין את הכלה להחתן מיד מחמת שהיא מוציאה את הבתולים בלער ב"ב אוסרין אותה מפני שנעשית נדה משמש התאוה. א"ח (ו).

הנה נוסח הא"ח והנ"ל מיוסרת כי מליכו לגאוני בבל שאוסרין בש"ת סי' קס"ה וקס"ו לר' נאטרונאי וסי' קס"ח וכמוה הובאה ברא"ש פ' תינוקת לר' האי ובסי' קס"ח נאמר גם הטעם הזה שכתוב בנוס' הנ"ל והא"ח מפני שדם בתולים גורם לדם נידה שילא עמו וכו' ואוחזת אותה רעדה וחלחלה ובזמן שהיא מתחלחלת היא פורסת נדה וכו'. גם כאן אנו רואין שהמנהג בא"י תפס לו שיטת המשנה דתינוקת להתיר הכלה אע"פ שחכמי הדורות עיינו בזה הרבה וחזרו ונמנו ואפשר שנכלל זה בכוונת המאמר שם כי הוו בה ר"י ור"ל בתינוקת לא הוי מסקי מניה אלא כדמסיק תעלה מבי כרבא, שהיו מנהגים חלופים והם לא יכלו להעמיד ההלכה על מכונה ועיין ירושלמי ברכות פ"ב מ"ה ר' ינאי ערק וכו' והנה מלשון חילוף הזה נראה קצת ראיה לדברי הר"מ פי"א מהא"ב ה"ו והרמב"ן שאינה צריכה להמתין ולפסוק בטהרה ועיין הג"מ שם ובב"י יו"ד ס"ס קנ"ג (ועיין ברי"ף שנראה שמקור הטומאה מן הירושלמי ועיין בכ"מ. רי"מ שענגוט.)

ז) א"מ משיאין את האשה בכ"ה כספים ומהר שלהם ובא"י לבתולה מאתים ולאלמנה מנה ובבחור (נ"ל בפחות) הוא בעילת זנות. נ"ל. (ח')

אא"י כתובה שלהם כ"ד כספים ב"ב אומרים כל הפוחת לבתולה ממאתים ולאלמנה ממנה ה"ז בעילת זנות. יש"ש.

אא"י כתובה שלהם כ"ה כספים ב"ב אומרים וכו'. (א"ח. (ז)

גרסת הנ"ל וא"ח נכונה וכן לשון החלוף בס"ל דף ס"ב ע"ב א"מ משיאין בכתובה שלהן כ"ה כספים לבתולה ולאלמנה י"ב וחצי ובא"י כל הפוחת לבתולה ממתים וכו'.

נראה שרק לענין כתיבת ולשון הכתובה פליגי שאנשי א"י כותבין מאתים ומנה ואנשי בבל כותבין כ"ה וכו' הכי גרסינן בא"ח ובס"ץ ובים"ש „כתובה שלהן" משיאין בכתובה שלהן אבל כ"ע מודה דמנה ומאתים במנה מדינה שהיא שמינית שבכסף צורי

וכן משמע מתשובת הגאונים הובאה בס' המכריע סי' מ"ב וז"ל: ושאלתם הא דאמור רבנן הואיל ותקנת חכמים היא וכו' ופליג רשב"ג וכו' מן התורה ואית גבן תשובות מתחלפות לגאונים קדמאי פסקו כרשב"ג וכן כתוב בכתובות הנמלאות במערב מימות הראשונים כסף מאתן דאינון כ"ה זוזי דחזי ליכי מן דאוריית' מילת' פסיקת' היא לכל חכמי בבל דכתובה דרבנן היא וכו' ועיקר האי טעותא מן בני א"י הוא דבתלמודייהו דרבנן אדרשב"ג ודרשב"ג אדרבנן ודאמרינן אכן דמטבע קפוטקיא יפה ממטבע א"י אינון אמרין ה"א שמטבע א"י יפה מכל הארצות וכו' והדא אפכיכ' בגמרא דילן דבתולה ואינון לא אפכוה וכו' הא מלתא מחלוקת אנשי מזרח ובני א"י ועדיין מגונה מאד אצלנו מאן דכתב דחזי ליכי מן אורייתא ומהדרין ליה רבנן, וקמאי דילכון מן בא"י נקטוה להא מלתא ואתון השתון כל מעשיכם במנהגות שלנו ובתלמוד שלנו הכין מבעי' לכון למיעבד ולסלוקי מן כתובתכם דוכרן אורייתא. ע"כ. הרי שגם במערב היו נותנין אך כ"ה זוזי אבל כתבו מנה ומאתים ודאינון כ"ה וכו'. ומה שכתב הגאון דעיקר האי טעותא משום דסבירי ליה בא"י כתובה דאורייתא ומשב על מנהגם לכתוב דחזי ליכי מדאורייתא. ובס"ץ שער ד' כ"ב לר' שר שלום אבל המנהג בב' ישיבות גובין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה שהן שמנה לכל מטבע שהרי כאן לבתולה כ"ה זוזים של כסף. לענין הגביה כתב כן אבל בכתובה לא היו כותבין ב"ב כי אם כ"ה. וזה כשיטת גדולי הראשונים הרי"ף והר"מ כנגד דעת ר"ת ורא"ש והג' מרדכי שכותבין כ' זוזים ומחשבין כסף צורי, והרי שנמלאו כתובות מימות הראשונים במערב וכתוב בהן דאינון כ"ה זוזי כמו שאמרו גם רובי האמוראים בירושלמי דכתובות פ"ק ה"ב במטבע היוצא ועיין בב' העיטור אות כ'.

אבל הקראי יהודה בן אליה כתב (דבריו כתובים במזכיר לבני רשף בהשחר שנה ראשונה ונזכרי' במכתב חדשי הנ"ל מאת החכם ר"פ פראנקל 361) ולריכין תיקון ותקנתים מתוך הכ"י המונח באולר הספרים של ביהמ"ד בוויען) ועתה אבאר החילופים שנפלו בין חכמי א"י ובין חכמי ארץ שנער דע כי אנשי ארץ ישראל אומרים כי מהר הבתולה מאתים כסף וכו' ואנשי שנער יאמרו כי המהר . . . ועל זה לא תהיה נשיאת זה באנשי שנער לפני ארץ כשרה והם לא יתנו והמהר כאשר . . . הוא חוב ומזה נאמר להם כי אם אין למהר פסוקה מ"ע אמרתם חובה מאתים כסף, והם אמרו במשנה דבר שיכחיש לב' כי אמרו אדם מקדש את אשתו בפרוטה וכו' בטל להיות המוהר לא כ"ה ולא מאתים. ואפשר שהקראי הזה כשם שטעה והקשה מקידושי פרוטה על ענין הכתובה כן טעה גם בפירוש ענין החלופים בין ב"ב לבא"י בענין הכתובה עצמה.

ול"ע מה זה ומוהר שלהם שכתוב גם בחילוף בנוס' הנ"ל ואם פירושו שזהוא הכתובה שלהם. ואפשר שהכוונה לסבלונות שנקראו מוהר מהרי הדרי ב"ב קמ"ה א' ועיין בנ"י פ' מי שמת למה נקראו סבלונות מהר.

ח) א"מ מתירין התנור בפסח מן הדא משלשלין הפסח לתנור עם חשיכה ובא"י הניאו הפסח שהוא קרבן ומחללין שבת. נ"ל (י)

בא"י הביאו פסח שהוא קרבן ואין מחללין עליו את השבת ב"ב מתירין מן הטעם הזה משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה. יש"ש.

בא"י אומרים הביאו פסח וכו' בני בבל מתירין את התנור מהטעם הזה משלשלין את הפסח. א"ח. (ח)

נוסחת הים"ש מוטעת שאין לה כוונה ונוסחת הנ"ל והא"ח מיוסרת אכן הא"ח בתחילה צריך תיקון ע"פ נ"ל.

ומה שנראה לי בפירוש זה החילוף הוא בשבת כ' ע"א מוקי לה דמשלשלין משום דבני חבורה זריזין הן, אכן אביי בעירובין ק"ג ע"א לא סבירה ליה בפסח הא דבני חבורה זריזין וע"ש בפירוש רש"י שמובר בכל ענין בפסח אין אומרין כן מפני שכל אחד עושה פסח ועיין בתוס' פסחים פ"ה ע"א ד"ה דבני. וא"כ אביי לא היה מחזיק בהא שמעתת' דר' יוסף דשבות בדבר קדש ומלוה לא התירו במדינה ואולי סברו החולקים על הטעם דבני חבורה זריזין הן דהתירו לשלשל את הפסח מטעם דבדבר קדושה ומלוה הותר השבות אף במדינה ולדעתי התירו גם מטעם זה לרדות המלה לתנור בע"פ שחל להיות בערב שבת סמוך לערב. וידוע שהיה מנהגם לאפות המלה בי"ט ולא קודם לכן עיין מרדכי פ"ק דפסחים מה שהביא בשם ר' יהודאי גאון ועיי' טוא"ח סי' תכ"ח מה שהביא בשם ר' האי, כן עשו בבבל, אבל בא"י מקום שהיו מקפידין מאוד על מעלת הקרבנות והקדשים אמרו שאסור לרדות המלה בע"פ שחל בע"ש בערב סמוך לחשיכה ורק בפסח התירו מפני שהוא קרבן. ועיין בס' הישר לר"ת סימן ק"ז. (ויש קצת ראיה לפי' הסילוף הזה מה שהביא הד"מ בא"ח סי' תכ"ח בשם הא"ז. רימ"ש)

ט) א"מ אין רוחצין אלא (נ"ל לא) מקרי ולא מתשמיש המטה ובא"י אפילו ביה"כ טובלין כדרכן משום מעשה דר' יוסי בן חלפתא שראו אותו טובל ביה"כ. נ"ל. (י"א)

בא"י רוחצין מתשמיש המטה ומקרי אפילו ביוה"כ שהן דורשין בעלי קריין רוחצין בצנעה בשבת וביוה"כ כדרכן, בני בבל אין רוחצין מתשמיש המטה ולא מקרי שהן דורשין אנו בארץ טמאה, ים"ש א"ח. (ט)

זה החילוף מובא גם במנהיג סי' פ'. והנה בנוסח ים"ש וא"ח צריך למחוק תיבת בשבת ולגרום בצנעה ביוה"כ דהכי איתא הברייתא בירושלמי פ' יוה"כ בעלי קריין רוחצין בצנעה ביוה"כ כדרכן, וגם שם איתא האי מעשה דר' יוסי בן חלפת'. והנה בש"ת סי' קע"ו מביא רק מחלית החילוף הייגו מנהג ב"ב וז"ל: אנשי מזרח אינן טובלין לא כו' מתשמיש. ובסי' קע"ד נמצאה שאלה בענין זה וצריכה תיקון בתשובה וז"ל ושאלתם הרואה קרי ביוה"כ חייב לטבול דת"ר הרואה קרי ביוה"כ יורד וטובל ומערב ישפשף וכן בשאר ימות השנה יטבול משום נקיות אבל כך ראינו ביה"כ אין (אולי צ"ל כך ראינו בא"י) אבל יש לומר בשאר ימים בזמן שהיה מחנה וכו' אבל בזמן הזה שהכל טמאים בטומאה חמורה וכו' מה הנאה יש לבעל קרי בטבילה והרי כבר טמא בטומאה חמורה וכו'.

הנה נראה ומאי מעשה דר' יוסי בן חלפת' שהובא בפ' יוה"כ ובפ"ג דברכות שהתמירו בא"י בזה וכן סתם הברייתא בבלי סוף פ' יוה"כ ובתוספת' שם. ועיין ירושל' שני ר' חיי' רבו לבטל הטבילה ולא עלה בידם אכן בבבלי ברכות כ"ג מסקינן בטלו לטבילותא ועיין ר"מ פ"ד דתפלה.

י) א"מ מתירין חמאה של גוים שאינו מקבל טומאה ובני א"י אוסרין אותה מפני חלב שחלבו גוי וספק חלב טמא. ל"ל (י"ג).

בא"י אוסרין חמאה של גוים מפני ג' דברים מפני חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו ומשום בישולי גוים ומשום חלב טמא ב"ב מתירין וכו' שאומרים שאינו מקבל טומאה. יש"ש.

בא"י אוסרין גבינות הגוים ויש נוסח' אחרת וכו' את החמאה וכו' ומשום גיעולי גוים וכו'. א"ח (י).

נוסחת ל"ל עיקרית שבהלכות פסוקות לגאונים ובמנהיג ה' חלב ש"ג ובבעל העיטור סוף שער הבשר מובא החילוף בנוסח' הזאת. ולפי הא"ח כבר היו נוסחאות ונוסח' אחרונה כל"ל אבל נוסחא ראשונה דמיירי בגבינות העכו"ם אינה נראית דלא מצינו שהתירו בבבל גבינות עכו"ם ובע"ז ל"ה ע"א עמלו למצא טעם לאיסור, אך הר"ת התיר ועיין הגהות אשרי פ"ב דע"ז ומרדכי וכתב שם ומיהו בכל מקומותיה, בארץ כנען נוהגין איסור, והנה בש"מ בבלי אין זכר לאיסור החמאה ש"ג ובשו"ת שערי תשובה סי' קפ"ח הגאונים מתירים ועיין ר"מ מ"א פ"ג הט"ו ורשב"א בת"ה אולם כתאו הג"מ וסמ"ג הובאו בב"י יו"ד סי' קט"ז שהגרס' בירושלמי דשבת פ"ק וחמאותיהן בין הדברים שגזרו בו ביום וא"כ החמאה של גוים אסורה, ומתוך החילוף הזה ודברי ש"ות הגאונים בהלכות פסוקות כלמוד שאנשי א"י היו נוהגים ע"פ החומרא הסיא והמנהג יעיד על הגרסא מגזירות שגזרו. אכן בנוסחאות שלפנינו המכין מבואר דתני רשב"י בי"ח דבר וכו' ואין בהם גזירת החמאה.

יא) א"מ נדה המשמשת כל צרכי הבית חוץ מג' דברים הצעת המטה ומזיגת הכוס והרחצת פניו ידיו ורגליו ובא"י אינה נוגעת בשום דבר ואפילו בכלים שבבית ובדוחק התירו שתניק את בנה. ל"ל. (יד).

בא"י נידה אינה נוגעת בדבר ולא בכלים שבבית אבל בדוחק התירו להניק את בנה ב"ב אומרים נדה משמשת כל צרכי הבית חוץ מג' דברים וכו'. יש"ש.

בא"י נדה אינה נוגעת בדבר לח ולא בכלים שבבית אבל בדוחק וכו' משתמשת כו' ב"ב אומרים נדה חוץ מג' דברים וכו' א"ח (יא).

החילוף הזה מובא במנהיג ש"ג סי' קל"ד הנה גם בש"ת סי' קע"ב כתוב חילוף הזה בשינוי מעט שכתב שם חוץ משני דברים הצעת המיטה ומזיגת הכוס, ובקיפא קתני אינה נוגעת בדבר לח כנוסח הא"ח בא"י החזיקו המנהג שהוא מיוסד על דיני טומאה וטהרה בזמן שהיו נוהגין גם אחרי הזמן ההיא. ומה שהרחיקו הנידה מכל הנה זה היה מנהג הקדמונים ודרשו הדוה בנדתה שלא תכחול עד שבא ר"ע ולימד וכו' שבת פ"ב ע"ב. ונראה שר"ע ראה בהרבה מקומות שהרחיקו את הנדה בתכלית ההרחקה כאשר עשו בארצות הקדם ור"ע אמר בר"ה כ"ו ע"א בכרכי הים קורין לנדה גלמודה, ור"ע רצה לבטל זה המנהג. והקראים בני מקרא עודם מחזיקים במנהג הזה להיות הנידה כגלמודה ועיין מרדכי פ"ק דשבת ומ"ק כ"ג ע"ב. (אולי מה ששנינו במ"ק בראשונה היו טובלין וכו' התקינו וכו' היה בזמן הבית בזמן שטומאה וטהרה היה נוהג כמו ששנינו בסוף מס' תענית כל הכלים לריכין טבילה. רימ"ש.)

יב) א"מ אין פותחין על המת ובני א"י פותחין לפניו. ל"ל (יז).

בא"י פותחין לפני המת במועד ב"ב אין פותחין. יש"ש.

בא"י סופדין לפני המת במועד ב"ב אין סופדין ויש נוסחאות דכתיב איפכא. א"ח (יג).

נוסח הל"ל והיש"ש מיוסדת שבלשון הזה הובא החילוף בש"ל סי' י"א; אולם מגירסת הא"ח נלמד שבאומרם אין פותחין אינה הכוונה על איזה תפלה בשעת יציאת נשמה עיין יאהרבוך להרב ר"נ בריל לד 24 אלא על ההספד וגלת פתח כמו אמר וכמוהו הרבה במדרש וכן בפ"ה. דשקלים פתחיה שדרש הרבה בתורה. והנה הרא"ר במ"ק סי' קל"ד מזכיר שבענין הזה יש חלוף וז"ל: ובחילוף נהוגין שבין ב"ב ובין בא"י כתוב שלדברי שניהם אין אומרים לדוק הדין בח"המ. מזה נראה שהיה לפניו נוסחא בהוספה יתירה, והנה לדוק הדין ואיזה מפסוקיו נזכרים גם במס' שמחות פ"י ובכ"י מס' שמחות אשר לר' שנח"ה נרשמים בפ"ח אלל המעשה דר' חנניה בן תרדיון הפסוקים הצור תמים גדול העצה לדיק ה' בכל דרכיו. והנה איתא בירושלמי סוף מ"ק שבא"י התירו יותר מדאי בענין ההספד במועד דמוקשינן תמן ואנן חמין כבנן ענין בדבורא א"ר ירמיה חברים זריזין הן ואינן באים לידי הספד, אולם מי יעלר כח בעד המנהג ובפרט בענייני ההספד כידוע מן הש"ם שם ח' ע"א.

יג) א"מ אין קורעין את הגט ובני א"י קורעין אותו. ל"ל (יח).

בני א"י קורעין את הגט ב"ב אין קורעין אותו. יש"ש.

בני א"י קורעין ב"ב אין קורעין. א"ח. (י"ד).

בש"ל דף י"ב ע"ב סי' י"ב א"מ אין מקרעין את הגט.

אמוראים בבלאים ובתוכם רב יהודה לא ידעו מאי קרע ב"ד ונחלקו בדבר. ב"ב קס"ח ע"ב ומכאן ראיה שלא היה המנהג בבבל לקרוע את השטר והגט, ובירושל' פ"ג דגיטין נזכר קרע ב"ד בגט וכן בתוספת' פ"ב וסוף גיטין ובפ' גט פשוט. אולם בש"ת הר"ן סי' ע"ו הובאה תשובה לרבי' האי שמשמע מתוכה שבימיו היו נוהגין לקרוע את השטרות בקרע ב"ד. ועיין היטב בנמוקי יוסף פ' ג"פ שכתב שאביי לא פליג אלא אמר בשטר הגט הגט הוי פסול בכך ול"ע אם כוונתו שמשונה קרע ב"ד בגט אשה (שתי וערב) מקרע ב"ד בשאר שטרות; ונראה שתיבת הגט מכופלת שלא בדיוק ול"ל שאביי לא פליג אלא אומר בשטר שהגט (היינו השטר) פסול נמי בקרע זה. והנה בדיוק לשון התוספת' שהוא נגד הבבלי כבר הרחיבו דברים המהר"א ששון בשו"ת סי' ל' בית מאיר באהע"ז סי' קכ"ה ס"ק כ', אכן בירושלמי פ"ב דגיטין ה"ג איתא כנוסח התוספת': עור הנקרע ה"ז כשר נתקרע ה"ז פסול בשלא נתקרע בקרע ב"ד איזהו קרע ב"ד בין כתב לעדים.

יד) א"מ מכניסין האבל בביה"כ בכל יום ובא"י בשבת בלבד. ל"ל. (יט)

בא"י אין מכניסין את האבל בבה"כ אלא בשבת בלבד. ב"ב מכניסין אותו בכל יום בביה"כ. יש"ש. א"ח (ע"ז)

הובא בש"ל סי' י"א ושם סי' י"ב כתוב והלכה כדברי המקיל באבל. נראה שהוא מדברי ר' נטרונאי ופסק על השאלות הקודמות בענין המחלוקת בין ב"ב לבא"י בענין

אבילות. ושם בתשובה דף ר"א לר' הילאי איתא שלא יצא אבל לביה"כ. במס' שמחות פ"י לגרסת איבן גאת והרמב"ן בתורת האדם אית' (עיין בריל יאהרבוך לד 30) אבל בשבת ראשונה הולך לביה"כ ואינו יושב במקומו ובלשון הזה נמצא גם במס' שמחות כ"י הנ"ל, א"כ היה האבל בא בכל יום לביה"כ אבל בפי"ע מסופרים ובפ"י בפרק דר"א נראה שהיה המנהג הזה בא"י רק בשבת.

טו) א"מ אין מקנחין במים ובא"י מקנחין דור טהור עיניו נ"ל. (כ')

בא"י מקנחין מן המים הד"כ טהור בעיניו ומצואתו לא וכו' ב"ב אין מקנחין במים (יש"ש)

בא"י מקנחין במים מן הד' הד' ומצואתו לא רוחץ ב"ב אין מקנחין. א"מ (יז)

נראה שהחילוף הזה מוסב על ענין נטילת ידים אחרי כמה דברים שהנהיגו נ"י אחריהם והובאו במספר במרדכי פ"ח דברכות ובכלבו סי' כ"ג ושם הובאה השאלה וז"ל: שאלת אם סגי בנקיות בעלמא בלא מים דבר שאי אפשר להתברר בראיה ברורה אין לעשות פרוקא לסכנתא וטוב להחמיר ליטול ידים. והנה המנהג לטהר ידיו הנוגעים בע' וודאי הוא ישן נושן ומזמן המטהרים ואולי בא"י היו מדקדקים בזה ובבבל לא הקפידו על נ"י גם קודם התפילה דר' חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא, ברכות כ"ג, אולם ר"ל בא"י אמר לתפלה חוזר ד' מילין עיין חולין קכ"ב ופסחים מ"ו ורבא תמה על צורבא מרבנן דאתא ממערבא ולא דקדק בכך ברכות ע"ו ויכול להיות דכוונת החילוף על הנטילה קודם התפילה, אבל רחוק הדבר להיות כוונתו על הענינים האמורים בשבת פ"א ע"ב ובפ"ב ע"א. ועיין רא"ש ברכות פ"ג.

טז) א"מ שוקלין בשר ביו"ט ובני א"י אפילו לתלות בכף מאזנים לשמרם מן העכברים אסור נ"ל (כא)

בני א"י אוסרין לשקול בשר במועד אפילו לתלותו בכף מאזנים מן העכברים ב"ב שוקלין בשר במועד. (יש"ש)

בני א"י וכו' בכף מאזנים מפני העכברים ב"ב שוקלין אותו. א"מ (ע"ו)

בש"ת הובא החילוף הזה בסי' פ"ו בלשון אפילו לתלותו בכף מאזנים לשמרה מן העכברים אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר הלשון אפילו לתלותו בכף מאזנים מפני העכברים הוא בירושלמי פ"ג דביצה ובבבלי אר"י אמר שמואל אפילו לשמרו מן העכברים.

ונראה שבבבל נהגו כפסק ר' יוסף שם כ"ח ע"א דשוקלין מנה כנגד מנה, ובא"י הלכו אחרי שטת סתם חכמים במשנה ועיין ירושלמי שם רשב"ג אמר אף מפיים אדם את עצמו בליטרא ובמרדכי פ' אין לדין ועיין ב"י א"ח סי' ת"ק והאגור כתב דגאון אחד פסק כר"ש ועיין בריא"ז אבל הרי"ף שהביא שיטה זאת.

יז) א"מ מוהלין במים ונותנין על פיהם ובא"י מוהלין בעפר כי כו' מבור אין מים בו נ"ל (כ"ד)

בא"י מוהלין מן העפר דכתיב גם את בדם בריתך וכו' ב"ב מבור אין מים בו ונותנים על פניהם מוהלין במים הה"ד וארחצך במים. יש"ש.

בא"י מוהלין מהה"ד גם את בדם בריתך וכו' ב"ב מוהלין במים ונותנין על פניהם מהד"ד וארחצך במים. א"מ (י"ח)

הנה נוסח הנ"ל מיוסדת רק שצריך לתקן ונותנין על פניהם במקום ונותנין על פיהם והנוסחא הזאת נמצאה בש"ץ כ"ב ע"ב וכן בבעל העיטור ה' מלה וכן הובאה בטור יו"ד סי' רס"ה ובהג"מ סוף ה' מילה הובא החילוף אכן נתהפך שם הסדר וכתוב בא"י מלין במים וב"ב בעפר ובש"ץ סי' י"ג שאילו לר' יהודאי גאון מהו למול ע"ג עפר ושם סי' י"א כתוב אנו רגילים במים שלוקין ובהם הדם ומיני בשמים שריחן נודף ומוהלים התינוק על המים שיפול דם מילה לתוך המים. א"כ נראה שנוסח' מוטעת נזדמנה לפני ג"מ, ומאותה תשובה נלמד שכבר התחילו למול בבית הכנסת. ועיין בפדר"א שהם הגדה ירושלמית ובפכ"ט איתא שמלין על עפר ובפרדס לרש"י הובאה שמוהלין על העפר ועל המים וטומנין המילה ליום ג'.

ואולי החל המנהג למול על המים מפני הרחילה, וגם עפר הוא דבר המיקר ועוד שטף דם ברית אל עפר ארץ הקדושה.

יח) א"מ אין בודקין אלא בריאה ובני א"י בי"ח טריפות נ"ל. (כ"ב)

בני א"י בודקין בי"ח טריפות ב"ב אין בודקין אלא בריאה לבד. יש"ש. א"ח (יט)

בירושלמי פ"ג דבילה ה"ד ורא"ית טריפה מדבריהן, והן אמת שהרמב"ן במלחמות פ"ק דחולין מפרשו על טריפות הריאה אכן שם ה"ג על הא דכ"ע כזית חי מבית טביחתה ר' בא בשם רבנן דתמן שחטו ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מעים לכשור וחש לומר שמא נקבו חזקת בני מעים כשרים, מזה נראה דבכל בני מיעים ולא בריאה לבד קא איירי א"כ מוכח שהיה המנהג לבדוק הבני מעים היכי שאין צריך לסמוך על החזקה לבדה, ואם הדבר כן בלי ספק היו בודקין גם הטרפות באברים היותר נגלים ואפשר שברוב הימים והפלפולים לא היו בודקין כי אם טרפות האברים הנגלים כגון הגולגולת, ועל כן כתב הקראי יהוד' הדסי בס' אשכל הכפר וז"ל אם היו י"ח טרפות אלו מפי משה ע"ה למה אנשי ישראל מסתכלין ובודקים בקרום של מוח בלבד שלא כדבריהם ואנשי בבל מסתכלין בריאה בחוטין שנדבקין וכו' ואין בודקין בראש כדברי אלה ע"כ ועיין בדברי החכם רפ' פראנקעל הנ"ל. והרשב"א בחידושיו לחולין פ"ק מביא הירושלמי הנ"ל וגורס וחש לומר שמ' נקבה הריאה, אולם ממה שקדם בירושלמי לא משמע כן. ועיין ברא"ש פ"ג דבילה ומה שהקשה עלי בכרתי ופלתי ביו"ד סי' ל"ט האיך למד מדברי ר"ע דאוכל כזית מבית טביחתה היתר לענין בדיקת הריאה.

יט) א"מ אין מברכין אלא על יין מזוג ובני א"י כשהוא חי נ"ל (כ"ג)

בא"י אין מברכין על היין אלא כשהוא חי. יש"ש.

בא"י מברכין על היין חי ב"ב אין מברכין עליו עד שיהא מזוג א"ח (כ"א)

נוסחת הנ"ל וא"ח מסכימות, מנהג א"י כשתם החכמים הנשנים בברייתא ברכות נ' ע"ב דמברכין אף אם לא נתן לתוכו מים והריף פסק כן וגם גדולי חכמי לב בא"י נראה שאין דעתם שוה בענין זה וכבר האריכו ותירצו הראשונים את דבריהם דר' יוסי בר חנינא אמר דמודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עד שיתן לתוכו מים והובא גם בירושלמי, ור' יוחנן אמר דכוס של ברכה צריך להיות חי ועיין תוס' שם ד"ה מודים ורבא בבבל אמר הכלל כל חמרא דלא דרי על חד תלתא לאו חמרא הוא שבת ע"ז

וב"ב ל"ו. ואף שגם בירושלמי שבת פ"ז פסחים פ"י ושקלים פ"ג הזכירו דין מזוג לענין שתיה והוצאת שבת מכ"מ הזכירו שם יין האיטלקי שהוא חזק ביותר עיין עירובין ס"ד ב' ובמשנה סנהדרין פ"ח. ואולי שבא"י היו מוזגין היין האיטלקי החזק אבל לא יין ארצם שאינו חזק כל כך. ודע שגם בסנהדרין בבבלי ע' ע"א גרסינן במשנה יין האיטלקי ובמשנה הירושלמית גרסינן באיטלקי והפי' נראה ג"כ ביין האיטלקי. אכן בערוך ערך איטלקי גרס כגירס' הירושלמי במשנה יין באיטלקי ונראה שפירש ששתה יין בעד איסר האיטלקי.

ב) א"מ כשהוא מביא פרי העץ ופרי האדמה מניח פרי האדמה ומברך על פרי העץ ובני א"י אפילו על התורמסין בפה"א נ"ל (כה)

בני בבל בשעה שיש תורמסין ופרי עץ מברכין על פרי עץ ומניחין פרי האדמה בא"י מברכין על התורמסין שהכל בכלל אדמה. (יש"ש)

בא"י בשעה שיש להם תורמסין וכו' מברכין על פרי העץ בני בבל מברכין על פרי האדמה שהרי פרי העץ כמי בכלל הוא. א"ח (כב)

נראה שגירסת הנ"ל והיש"ש היא הנכונה שבא"י פסקו כחכמים במשנה פ"ו דברכות דאמרי מברך על איזה מהן שירצה.

הנה בנידון הזה יש לפנינו ב' ענינים האחד הקדימה לברכה אם הובאו פרי העץ ופרי האדמה והב' אם ברכת בפה"א פוטרת פרי האילן, והנה נוכל לפרש כוונת החילוף בענין הראשון דמקדימין לברך על פרי האדמה ובירושלמי שם איתא הדא גרימזת ר' ירמיה בשם ר' אמי מברך על תורמסה, אמר ר' לוי על שם אל תגזול דל כי דל הוא ע"כ, הרא"פ מפרש מן הטעם דבגריוזת' התורמס עיקר, ובתנחומא פ' במדבר הובאה הא דר' לוי בזה הלשון: אל תגזול דל זה התורמוס שנכנס עם הפרפרת לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר ברכה תחילה ותניח את התורמס אמר הקב"ה אל תגזול דל. ראינו דהא דר' לוי קמיירי אם הובאו לפניו פירות ממינים שונים ובאמת לפי הויקרא פ"ע גם גרימזת' אינה מאכל מעורב ועיקרו תורמס אלא תערובת פירות שלמים כענין פרפרת וטעם הקדימה שגם הפרי שאינה חשובה כל כך צריך להיות יקר בעיני האוכל משום אל תגזול דל, ובחביב עליו מברך על מה שירצה. ומלשון התנחומא שמאמר ר' לוי מוסב על הקדימה בברכה וא"כ הואיל שגם בחילוף שלנו מובא התורמס למשל אפשר שכוונתו ג"כ להקדים ברכת בפה"א על התורמס ובאמת פסק הרי"ף והר"מ אם הביאו לפניו מינים ממינים שונים שיקדים איזה שחביב עליו.

ובה"ג כתב להקדים פרי העץ. אולם מלינו שרבינו האי בבבל פסק ג"כ להקדים ברכת החביב ואם שיהיה תורמס ודבריו מובאים במרדכי ברכות פ"ו ובה"גמ בפ"ח מהלכות ברכות; גם קשה עלינו לשון החילוף לנוסח' היש"ש והא"ח אם כוונתו אך לענין הקדימה שמם נאמר „שהכל בכלל אדמה" „שהרי פרי העץ כמי בכלל הוא". ואפשר שכוונת החילוף גם לענין השני דברכת בורא פרי האדמה פוטרת כמי פרי העץ כסתם משנה בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא וכמאמר ר' יהודה בירושלמי שהוא ע"פ מחקרי הטבע ר' יהודה עביד את האילנות כקשים, ואף שבבבלי ברכות מ"א ע"ב אוקי ליה עולא לההי דעל איזה שירצה יברך בשברכותיהן שוות ורש"י פירש שם דהמשנה הראשונה דבירך על

פירוש האילן בפה"א ילא קמיירי רק בחד מינא והיכי דטעי אולי בני מערב' לא קמדחי לה להאי שמעתא ראשונה ולא קמוקי לה בענין זה אלא פרשוה כפשוטה והיא מסכמת עם המשנה השנויה דעל איזה שירצה יברך וברכת בפה"א פוטרת נמי פרי העץ והאי דעול' לא שמיע ליה למנהג שנהגו. והנה אף שהאי דגרמיזת' בירושלמי נוכל לפרש כן מ"מ נראה מן התנחומא שלוי היה אומר דרשותיו אף לענין קדימת הברכה ועיין ברא"ש וברבינו יונה שם בברכות.

כא) א"מ בוצעין על ב' ככרות בשבת משום לחם יומים ובא"י אין בוצעין כ"א על ככר אחד שלא להכניס כבוד ע"ש בשבת. ל"ל (כו)

בני בבל בוצעין בב' ככרות בשבת שהן דורשין לחם משנה בא"י בוצעים על אחד שלא להכניס כבוד ע"ש בשבת. (יש"ש)

בני א"י בוצעים על ככר אחד וכו' ב"ב בוצעים בב' ככרות וכו' א"ח (כג)

בש"ת סי' רכ"ב כתוב החילוף הזה ונקט התם כגיר' היש"ש והא"ח משום לחם משנה. ואחרי החילוף כתב: והלכה רווחת היא בכל מקום שאין בוצעין בשבת וי"ט אלא על שתי ככרות ובליל פסח על אחת וחצי והן כמו ב' ככרות משום לחם עוני שהיא החצית, ונראה שגם בא"י במקום שלא היו בוצעין בשבת כי אם על ככר א' אבל בליל פסח היו בוצעין על אחד ועל הפרוסה, ובראב"ן דף ע"ד ע"ב וכן בטור או"ח סי' תע"ה הובא זה החילוף ומפרש שאנשי א"י בפסח בוצעין על ב' אחת שלימה ואחת פרוסה מפני זה הטעם ואנשי מזרח בוצעין על ג' ב' שלימה ואחת פרוסה, ומנהג אא"י בפסח מוכח מירושלמי פרק ע"פ (עיין בא"ז הגדול ה"פ. רינ"ש) ועיין בטור, ולענין דרשות אחרות על לחם משנה עיין שאלתות פ' בראשית.

כב. א"מ פורשין כפיהם במנחה בתעניות ובט"ב ובני א"י אין פורשין אלא בשחרית כ"א ביוה"כ ד' פעמים ביום. ל"ל (כ"ז)

ב"ב פורשין כפיהם בתעניות ובט"ב בערבית ובמנחה ובני א"י אין פורשין כפיהם אלא בשחרית יש"ש.

בא"י אין פורשין כפיהם אלא בשחרית וביוה"כ בערבית. ב"ב פורשין בתעניות ובט"ב בערבית. א"ח (כ"ד).

בענין זה עוד לפנינו חלוף סי' נ"ה לנוסח' הל"ל ז"ל: א"מ הכהנים נושאין כפיהם ג' פעמים ביום הכפורים ובא"י ד' פעמים שחרית מוסף מנחה ונעילה. ע"כ. א"כ בתרתי פליגי שא"מ נושאין כפיהם ביוה"כ בשחרית מוסף ונעילה, ובתעניות וט"ב בשחרית ומנחה, ואא"י בתעניות וט"ב אין נושאין כפיהם אלא בשחרית אכן ביוה"כ ג"כ ד' פעמים. והנה מה שכתוב בנוסח' הא"ח בתעניות ובט"ב בערבית פירושו במנחה לפי שאין נעילה בד' תעניות, ומה שכתוב בנוס' היש"ש בערבית ובמנחה חדא קתני ומלת ובמנחה הפירוש לערבית דקקיע.

המשניות הראשונות מפרק הרביעי דמס' תענית הן מדברות ממנהגי זמן הקדוש בהיות ישראל על אדמתו, עד ההלכה הח'. וכן נאמר בהלכה הראשונה באי זמן מן הזמנים היתה נשיאת כפים ד' פעמים ביום. וכן מורה לשון התוספתא שם פ"ג וחכ"א במנחה ובנעילה לא היה שם כ"כ. והנה בבבלי תענית כ"ו: הקשו תעניות

ומעמדות מי איכא מוסף ותירלו בחסורא מחסרא. אכן בירושלמי הבינו המשנה כפשטה שהתפללו במעמדות ובתעניות לבור תפלה נוספת והיא נקראת מוסף וז"ל הירושלמי: את ש"מ תלת ש"מ שמתענין במעמדות ושמתפללין ארבע וכו' ובתוספת' תענית פ"ב בתענית לבור כהנים נושאים כפיהם ד' פעמים ביום מה שאין כן בתענית יחיד ועל דרך זה פי' הרמב"ם המשנה בנידון המעמדות ועיין פ"ה מה' כלי המקדש ה"ד ובבעל המאור פ"א דברכות שהוכיח מן הירושלמי שאותן כ"ד ברכות דתענית התפללו כעין מוספין, ועיין מגלה כ"ב ע"א שנקראת תפלת התענית מוסף. והנה עיקר הפלוגת' בענין הנ"ל נישנית בתוספתא תענית פ"ג וז"ל בג' פרקים וכו' ד' פעמים דברי ר"מ וחכ"א במנחה ובנעילה לא היה שם נ"כ שנ' לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו מקיש בניו לו מה הוא מעומד ונשיאת כפים בבוקר אף בניו וכו'. והנה הנהגת העם היה בא"י כסתם משנה וכר"מ לשאת כפיהם בג' פרקים ד' פעמים ביום אף שלא ישר המנהג הזה בעיני החכמים כאשר העיד ר' יוחנן באמרו „נהגו העם" ועיין בגמ' שם. ובהיות שנתבטלו המעמדות הבטילו גם נ"כ בשאר תפלות בתענית לבור, ואף כי בד' תעניות שלא דברה מהם המשנה כלל וכלל. וחזר מנהג א"י להיות בהסכם עם החכמים בתוספתא ובבריית' אך ביוה"כ מחמת קדושת היום וזכרון עבודת כה"ג בכל היום נהגו כמנהג סתם מתני' דתענית לשאת כפיהן ד' פעמים.

אכן בבבל לא שתו לבם לדברי סתם החכמים בתוספת' ובברייתֹ' ושמו לעיקר דברי ר"מ לשאת כפיהם בכל תפלה ורק משום שכרות אמרו שלא לשאת כפים במנחה בכל יום, וגזרו במנחת יוה"כ נמי דמנחה דאית' בכל יומ' גזרו ביה רבנן ונשאו כפיהם ביוה"כ בשחרית במוסף ובנעילה, ובתעניות וט"ב נשאו כפיהם בשחרית ובמנחה כמאמר הש"ס שם „והאידנ' מ"ט פרסי כהני ידייהו במנחת דתענית כיון דסמוך לשקיעת החמה היא כתפלת נעילה דמיא" ומיירי בתעניות שאין בהם נעילה וכ"כ רש"י בפרדס סי' קפ"ט, ועיין סוטה ל"ט ע"ב במנחה דתעניתא מאי אמרי. בנעילה דיוה"כ מאי אמר וכו' משמע שאז כבר היה המנהג לשאת כפים בשאר תעניות במנחה אבל לא ביוה"כ שנושאין בנעילה וכ"כ ר' עמרם בסידורו דף י"א: כהנים נושאין כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית חוץ מן מנחה של יום הכפורים וכו' ועיין תו' סוטה שם ד"ה במנחת' וד"ה בנעילה אכן מלשון השאלתות פ' בהעלותך ומתוכן השאלה נראה שבתענית לבור במנחה וגם בנעילה היו נושאין כפיהם, ולפי זה מוסב הא דאמרי' בש"ס והאידנ' במנחה וכו' גם על תעניות שיש בם נעילה כגון יוה"כ, ונשאו כפיהם ד' פעמים ביוה"כ כמנהג א"י, וכן משמע גם מלשון בה"ג הלכות כהנים ע"ש ובטור או"ח קפ"ט ובשלטי הגבורים תעני' פ"ד.

כג. א"מ אין שוחטין את הבהמה עד ח' ימים ובא"י אפי' בן יומו א"ל כ"א לקרבן. נ"ל (כ"ח).

בני בבל אין שוחטין בהמה שנולדה עד ח' ימים בני א"י שוחטין אותה בין ב"י בין שאינו בן יומו ח' ימים לקרבן; יש"ש.

בני א"י וכו' דלא בעינן ח' ימים אלא לקרבן ב"ב אין שוחטין וכו' עד ח' וכו'. א"ח (כ"ה).

כבר אמרנו בפי' ב' שבא"י פסקו כסתם חכמים דפליגי על רשב"ג ולא חשו לס' נפל ובשבת קל"ו ע"א העמידו הברייתא דעגל שנולד ביו"ט בכלו לו חדשיו והוא דוחק ויש לעיין היטב בירושלמי ריש ביצה הגע עצמך שקיים ובשלטי הגבורים פר"א ובתבו"ש יו"ד סי' ט"ו. והנה הב"י ביו"ד סי' ט"ו הביא בשם הא"ח שאיזה גאונים מתירים בהמה שנולדה בו ביום ועיין פ"ח סי' ט"ו ביו"ד שסבר למצא ראיה לזה בדברי הש"ס חולין קט"ו ע"א מדאסר רחמנ' מחוסר זמן לגבוה להדיוט שרי ודחה הראיה. והנה ראינו בשבת שם שגם בבית בנו של אחד מן האמוראים החשובים בריה דר' אידי בר אבין אכלו מן הבהמה קודם ח' ללידתה, ורק ר' פפא ור' הונא בריה דר"י החמירו על עצמם וכמעשיהם עשו אנשי בבל. ואולי שבנו של ר' אידי היה ר' ששת או ר' יהושע שאמרו עליהם בפסחים מ"ט ע"א שהם בני סמיכי, ואולי עלו מא"י והחזיקו מנהג א"י אכן יש שם גרסאות, סמיכי פ"ד אלא ראויין לסמיכה.

כד. א"מ אין מזכירין מזון בברכת המזון ובני א"י עושין מזון עיקר. נ"ל (כ"ע).

ב"ב א' נברך שאכלנו ואין א' על המזון בא"י אומרים מזון עיקר שהכל טפל למזון. יש"ש.

בא"י מברכין על המזון שאכלנו משלו שעושין המזון עיקר ב"ב א' נברך שאכלנו משלו ואין א' על המזון. א"ח (כ"ו).

ראיה לחילוף זה מן הבבלי ומן הירושלמי שהסיחו לפי תומם המעשה דשמעון בן שטח וינאי בברכות פ"ז, ובמרולת לשון הירושלמי מביא בספור הזה הלשון שבו ברך שמעון ב"ש וז"ל נסב כסא ומר נברך על המזון שאכל ינאי וחבריו א"ל עד כדון את בקשיותך א"ל ומה נאמר על המזון שלא אכלנו אמר הבו ליה דליכול יהבו ליה ואכל ומר על המזון שאכלנו ע"כ ובבבלי ברכות מ"ח ע"א יהבו ליה כסא לברוכי אמר היכי אבריך ברוך שאכל ינאי וחביריו. ובב"ר פ' צ"א הובא הסיפור קצת בלשון הירושלמי וז"ל אמר מזוג ליה ברך, אמר ברוך על המזון שאכל ינאי וחביריו וכו' ועיין קהלת רבה. והנה גם במשנה ברכות פ"ז ברבוא אומר נברך לה' על המזון וכו' כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהינו וכו' על המזון משמע שנקט הלי דוגמ' לאחרונה שבנוסחאות כשמברך ברבוא אבל בענין על המזון תמיד מברך כן אף כשמברך בג' אומר ברוך על המזון, ובכ"י מינכען הגירס' גם במאה אומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו, ויש להקים על כולם שאמרו תמיד על המזון ובאמת כשמזכיר שם שמים כמו בעשרה ובקיבוץ יותר גדול הנוסח' מיוסדת נברך לה' על המזון שאכלנו . . ורק כשמברכין בשלשה ואינו מזכיר שם שמים אמר ר' יוחנן בבבלי נ' ע"א שהאומר על המזון הוא בור. לפי שלא הזכיר שם המטיב אשר אכלו משלו אבל כשאומר סתם שאכלנו משלו משמע ברוך הוא אשר אכלנו מידיו וכל מה שאוכלים משלו הוא ועיין ברש"י, ובכל זאת רואין אנו מחילוף שלפנינו שבא"י לא זזו ממנהגם שהוא כסתם לשון המשנה והזכירו מזון בברכות הזימון.

ומה שכתבו טעם בחילוף למנהג א"י שעושין מזון עיקר שהכל טפלה למזון, הנה ראינו בכ"מ שמחמת חשיבות א"י ופירותיה מאד דקדקו בזה, והלא שמו לכלל

שהכל טפלה למזון. וגם חכמי א"י כמו ר' חייא בברכות מ"א ע"ב אמר שפת פוטרת כל מיני מאכל ובירושלמי שם פ"ה ר' חנא אכל תמרי עם פתיה, ובפת הבאה בכסני' הביאו בריית' דר"י הגלילי אמר דלאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה אמרי מכיון יחידיי ורבנן פליגי עילוי כעבד כרבנן וכמה טרחו הראשונים להעמיד הא דר' פפא בברכות דדברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם בשיטה נכונה והביאו ראיה מן הירושלמי, עיין רבינו יונה וסמ"ג.

ובעיקר נוסחת ברכת המזון כאשר היתה בימים קדמונים הלא כבר כתב הרמב"ן בהשגותיו לס' המצות שורש ראשון שאין מטבע ברכות המזון מן התורה אבל כלטוינן מן התורה לברך אחר אכילתו כל אחד לפי דעתו, ובאו הנביאים ותקנו להם נוסח וכו' ונראה שעיקר הנוסח היה ברכה קצרה כוללת תודה על המזון . . . ואח"כ כאשר הרחיבו דור ודור הנוסח כמבואר בברכות מ"ח ע"ב שמו ברכה אחת למזון וברכה לארץ בפני עצמה וראיה לזה שבברכת הזן ובברכת הארץ נמצא בסופן תודה "על המזון„ ואפשר שמפני שעיקר נוס' הברכה היה על המזון נקראו כל הברכות אחר האכילה ברכת המזון, ובברכות מ"ח ע"ב בבריית' וברכת זו ברכת המזון לפי גרסת כ"י פאריז ואם נוסח' זו איננה מוטעת לברכת הזן שפיר קרי ברכת המזון בפרטות לפי שמיוסדת על המזון. ועיין ר"כ פ"ק דכתובות בענין ברכת חתנים . . . ויש לומר שבתחל' ברכת הזימון לא היתה נשנה כלל משאר ברכת המזון אלא שבקיבוץ שלשה לכל הפחות אמר אחד ברכו או כברך (ועי' במשנה שם) כמו שהתקינו לומר בתפלה ואחרי כן ענו וברכו ברוך וכו' על המזון שאכלנו, ויש להשית לב למאמר רבי „ברכת הזימון מגדלו לה' אתי כפקי" . . ועין בסידור הגיון לב ובביאורי הר' לאנדסהוט.

היוצא לנו מזה שגם בנוסחאות של ג' ברכות הראשונות העתיקות נראה שמאוד מאוד שמו המזון לעיקר בא"י כמאמר החילוף שלפנינו.

כה. אנשי מזרח אין רואין טבעת קידושין ובני א"י עושין טבעת קידושין גמור. ל"א. (ל')

ב"ב אינם רואין טבעת קידושין בא"י רואין טבעת קידושין. ים"ש.

בא"י אומרים טבעת קידושין גמורים ב"ב אומרים אין טבעת קידושין גמורים א"ח (כ"ז)

בס"ל דף י"ט אית': א"מ רואין טבעת קידושין ובני א"י אינן רואין טבעת קידושין ונוכיח להלן שעיקר גרסת החילוף לא כדברי ס"ל. ובפירוש זה החילוף היה נראה לי מראש שבא"י היו מקדשין בטבעת הגם שבמשנה ובתלמוד מליכו תמיד קידושין בכסף ובשוה כסף ואין זכר לטבעת, משום שגם הרומיים שהיו שוכנים בתוכם בא"י היו מקדשין בטבעת כאשר יספר פליניוס הסופר הרומי לכן גם בני ישראל בא"י הנהיגו כן ולפי זה היה אפשר לומר שבני בבל לא היו מקדשין בטבעת. אכן זה הפירוש בטל גם לנוסח' הס"ל גם לשאר הנוסחאות השלשה, שבאמת מליכו שבזמן הגאונים בבבל היו מקדשין בטבעת שבשערי צדק דף י"ח ע"ב סי' י"ב בתשובה: היה מקבל קידושי

בתו בביה"כ והיו תלמידי ובני ר' נתן יושבים בגדם פתח שמעון ואמר תהיה בתך מקודשת לי בטבעת זו ולמדנו מזה שהיה דרכם לקדש בטבעת ואולי שהיה דרכם לקדש בביה"כ, גם לשון החילופים יהיה קשה לפי' זה מהוא רואין טבעת קידושין.

לכן נאמר שבא"י כיון שנהגו לקדש תמיד בטבעת היו אומרים ופוסקים להלכה שסתם נתינת טבעת במדבר עמה קודם לכן על ענין ועסקי קידושין אפילו שבשעת נתינת הטבעת לא אמר ולא מידי הוי קידושין גמורין כר' יוסי במשנה דמ"ש פ"ד ה"ז היה מדבר עם אשה על עסקי גיטה וקידושיה ונתן ולא פירש ר' יוסי אומר דיו והלכה כדבריו. קידושין ו' ע"ב, ונהגו כך ג"כ במשודכת אפילו לא היה מדבר עמה ודנו וראו את נתינת הטבעת קידושין גמורי' וכן באמת היה המנהג באיזה מקומות עיי' ש"ו רשב"א סי' אלף קפ"ט וז"ל. שאלה אשה שהיתה משודכת לראובן וכו' ולא רצה חמיו להושיבה עמהם עד שיתן לה טבעת ונתינת טבעת אצלם כנתינת קידושין וזה פשוט אצלם וכו' תשובה כל שהדבר מפורסם אצלה שנתינת הטבעת סתם בתורת הקידושין היא גם זו וודאי שהיתה משודכת לו וקבלה טבעת סתם ה"ה מקודשת וכו'.

אכן בבבל לא היו רואין ודנין סתם נתינת טבעת כקידושין גמורים שאם רק נתחדש המנהג לקדש בטבעת. ובזה נתיישב לי הנוסח' בנתינת הקידושין שאומר „בטבעת זו" ובכל התלמוד לא מצינו כזאת אלא סתם "הרי את מקודשת לי„ אדרבא בירושלמי דמעשר שני מפרש מהו דפליג ר' יהוד' אדר' יוסי ואומר מהו צריך לפרש זה גיטך וזה קידושך, והלא אנן פסקינן כר' יוסי דאין צריך לפרש. והנה אף שלא מצינו דבר זה שצריך לומר "בטבעת זו„ בדברי הראשונים אלא הכלבו כתב כן הלא ראינו בשו"ת ש"ץ הנ"ך שבזמן הגאונים כבר היה דרכם לומר „מקודשת לי בטבעת זו" וע"פ הדברים האמורים נתיישב לי המנהג, כיון שסתם נתינת טבעת למשודכת לא היה אצל הבבליים סימן ואות הקידושין הגמורים, וודאי בין כלי כסף וכלי זהב שהיו נותנין לסבלונות בבבל כדמשמע בב"ב דף קמ"ו ע"א היו שולחין למשודכת גם נזמים וטבעות, והואיל וכן בקידושין עצמן כיון שהנהיגו באחרית הימים לקדש בטבעת היו מפרשים דבריהם בשעת הקידושין ואומרים שבטבעת זה הם מקדשים, שלא לכנוס עצמם לכלל ספק.

ולפי זה גי' הש"ץ בחילוף בטלה, וע"פ שלשה עדים המזכירים החילוף יקום דבר שבא"י רואין טבעת קידושין ובבבל אין רואין; ובאמת לפי גי' הש"ץ היינו צריכין להפוך הדברים ולומר שבבבל בשביל שהיו חוששין לסבלונות כמאמר ר' הונא ורבה בקידושין נ' ע"ב וחשו שסבלונות לשם קידושין נתנו, עיין פי' רש"י שם לפיכך חשו לנתינת טבעת סתם שהוא לשם קידושין, וזה רחוק, ועוד שמלת רואין לא משמע כן.

ועיין בדברי ידידיה האלכסנדרי בס' חיי יוסף שנתן טעמים למה שנתן פרעה הטבעת ליוסף ועיין בתיקוני זהר סי' ה' ובלבוש.

כו) א"מ פודין מעשר עני ונטע רבעי במעמד שנים בני א"י אין פודין אלא בג'. נ"ל (ל"א).

ב"ב מעשר עני ונטע רבעי אין פודין אותו אלא בג' בא"י אפילו באחד יש"ש.

יפה העיר הרב ר' מיכאל שענגוט נ"י שצ"ל ומעשר שני במקום מעשר עני, דלא שייכו פדיון למעשר עני. והנה נוסח' הנ"ל עיקרית, דלפי נוסח' היש"ש יחמירו ב"ב יותר בענין מעשר שני אשר עיקר מצותו מן התורה בארץ מאנשי א"י וזה רחוק. והנה מה שאמר בנוסח' הנ"ל שב"ב פודין המעשר במעמד שנים היינו הבעל עם לוקח בקי אחד, ובני א"י נוהגין בג'.

ובמשנה מ"ש פ"ד מ"ב קתני את שדמיו ידועין יפדה ע"פ עד אחד ופי' הר"ש ע"פ שומ' לוקח אחד ובמשנה הירושלמית הגי' ע"פ אחד והנה שם בירושלמי איתי ר' סימון חמיי' פירין לר' חלקיה וזהו וודאי כשדמיו ידועין דאל"כ צריך ג' כדקתני במתני' שם ואת שאין דמיו ידועים נפדה ע"פ ג' ור' יוחנן מפרש בגמ' אפילו אחד מהם בעל או גוי וכן אית' בברייית' סנהדרין י"ד ע"ב עיין שם. . . ויש לומר שהחלוף שלפנינו איירי בשאין דמיו ידועין, דאל"כ אין מי שמצריך מעמד ג', ובבבל היו נוהגין בזמן הזה לפדות ע"פ אחד, כיון שאינו רק מדת חסידות לפדות בזמ"ה בשוויו ואף כי בחוצה לארץ, והגאונים התירו לפדות אפי' מנה בפרוטה ועיין בתו' שם ד"ה נטע וברמ"ה ה' מעשר שני פ"א הי"ד ופ"ב ה"ב.

וראיה לזה מה שהושוה כאן דין נטע רבעי למעשר שני, ובמשנה מ"ש פ"ה ה"ד מצריך שלשה בנטע רבעי בין דמיו ידועין בין שאין דמיו ידועין ועיי' בר"ש שם וירושלמי שם ר' הושעיה מפיק ג' אפטרופסים ומפיק על פיהם; אכן בזמן הזה לא חלקו בבבל ופדו גם נטע רבעי בא' ובא"י החמירו כמנהג הישן לפדות בשלשה.

כז) א"מ כותבין בגט מי' מעשר אותיות ובא"י מעשר עשרה אותיות צ"ל (צ"ב)

ב"ב כותבין שתים בגט ומעשר עשר בא"י כותבין שלשה מעשר עשר. יש"ש.

ב"ב כותבין שתים מעשר עשר די תהוין די תיצביין בא"י כותבין שלשה מעשר עשר א"ח (כ"ח).

החלוף הזה איתא גם בס"ל סי' י"ב, וכבר העיר ידידי ר' שמחה נ"י בשם הר"נ קורניל שהכוונה על שני או שלשה יודין במלות תהוין ותיצביין, ומנוסח הא"ח הראינו כי הפירוש הזה אמת ולהנס יגע הרב המוציא לאור סו"ת ס"ל את עצמו בפי' רחוק. והנה ידוע שבא"י היו כותבין התיבות מלא ושמו אם למקרא, והלא ראינו גם בירושלמי שלפנינו הכתיבה ברוב מלאה גם בפסוקים שהובאו עיין במבוא לירושלמי לרז"פ סוף פ"ב וגם במס' סופרים בעניני המסורה נכתבו התיבות מלאות. לכן גם בגט פעורין כתבו היוד הנוספת.

ובגיטין פ"ה ע"ב אמר אביי שצריך לכתוב ג' יודין. מזה נראה שהיה המנהג רופף בין בני בבל, ומה שאמר שם שלא לכתוב לימהך ביו"ד ואיגרת ביו"ד, מורה שגם בתיבות ההן לא נתיישב עוד מנהג, ואפשר שכתבו המלות ההן מלאות ג"כ ע"פ מנהג א"י. והנה בעירובין נ"ג ע"א בני גליל דלא דייקי בלישנ' בני יהודא דייק', ועיי' ירושלמי מגלה פ"א ה"ט ובבבלי גיטין ס"ה בי' פטרוה דבריו קיימין פיטרוה לא אמר כלום א' רבא ר' נתן דבבלאי הוא ודייק בין פטרוה לפיטרוה, תנא דידן דבר א"י הוא לא דייק. ועיין רלפ"פ בבה"ע תקל"א לד 93 והנה רוב הישיבות בא"י בגליל היו ולא דייקי, אכן רוב דרי בבל מיוצאי ארץ יהודה ודייק' בלישנ'.

כח) א״מ מקדשין החתן בז׳ ברכות ובני א״י בג׳ ל״ל (כ״ג).

ב״ב מברכין את החתן ז׳ ברכות ובא״י ג׳ ברכות. יש״ש.

מלשון החלוף בנוסח הנ״ל נראה שהכוונה על ברכות הנישואין שהיו אומרים בשעת הנישואין לא על הברכות בשבעת ימי המשתה כשבאו פנים חדשות ואשר פליגי בהן אמוראי בבלי כתובות ח׳ ע״א.

והנה ברכות הנישואין אשר לפנינו בלשונם זה נתקנו אחר החרבן ואין אנו יודעין בבירור הנוסח׳ הקדומה. הן אמת שברות מלינו שהיו העם מברכין את החתן, ובפדר״א פ׳ י״ב הש״ץ עומד ומברך את הכלה, ויומים קדים לא היה עוד מנהג ברור והלא ספרו שם בגמ׳ דלוי ברך חמש, ר׳ תחליפ׳ בר מערב׳ בריך שית אריכתא, ר׳ אסי בריך שית, והנה ברכת אשר ברא היא קדומה ועיקרית וראיה לזה מה שאמרוה בכל ז׳ ימים, ואחרי החורבן הוסיפו בה; וקלת נראה שגם השמחה במעונו היתה ברכה בפני עלמה ואולי התחילו בזאת הנוסח׳ ברכת שמח תשמח, וברבות הימים רק הזכירו השמחה במעונו בברכת המזון, וכבר הקשו על מה שאמרו שם בגמ׳ „מברך שהשמחה במעונו" דמשמע שהיא ברכה בפני עלמה מדלא קאמר „מזכיר שהשמחה במעונו" עיין באבודרהם. אכן בשאלתות דר״א פ׳ חיי שרה אית׳ מאי ברכת חתנים איכא דאמרי אשר ברא ואיכא דאמרי שהשמחה במעונו; ואם הנוסח׳ היא היתה לפני ר״א בגמ׳ קשה הדבר לומר שאמרו על ההזכרה ההיא שהיא עיקר ברכת חתנים (ובכ״י השאלתות אשר ביד ידידי הרב רשז״ה נ״י וכן בכ״י פעטערסבורג גרס בשאלתות „איכא דאמרי אשר ברא הא׳ דקאמרי שהכל ברא וא״ד שהשמחה במעונו", והכוונה בפן הראשון שאשר ברא היינו עם כל שאר הברכות השייכות לזה בסדר המוזכר בגמ׳ שמתחיל בברכת שהכל ברא הן הנה נקראות ברכ׳ חתנים ואיכא דאמר שברכת השמחה במעונו היא עיקרית ונקראת ברכת חתנים).

ועל דבר הברכות הראשונות שהכל ואשר יצר כבר כתב רש״י בפי׳ לכתובות ובפרדס והביאו התו׳ בערבי פסחים ק״ד ע״ב ד״ה חוץ, שברכת שהכל ברא ואשר יצר אינן מברכות הזיווג, ואולי שלא היו נוהגין בהן בא״י.

ולולא דברי רש״י הייתי אומר שברכת יוצר האדם עיקרית וברכת אשר יצר היא הנוספת ולשונה מורה שהיא מזמן אחרון ועוד נ״ל שגם ברכת שוש תשיש נתקנה בימים המאוחרים כי אין לה ענין לברכת הנישואין אלא להעלות זכרון ירושלים על ראש השמחה ואולי היה להם תקנה וסימן אחר לזה כמו שאמר האמור׳ הירושלמי ר׳ יצחק בב״ב דף ס׳ ע״ב על ראש שמחתי זה אפר מקלה שבראש חתנים ונראה שדבר ממנהג ידוע ונהוג בימיו אכן רב פפא אמר ליה לאביי היכי מנח ליה והשיב במקום תפילין, משמע ששאל ר׳ פפא על ענין המנהג היכי הוי, גם הוסיפו בברכת אשר ברא זכרון ירושלים כנ״ל ואין לריך לברכה בפני עלמה בענין זה. גם יש קלת ראיה שתיקון ברכת שוש תשיש מאוחר לפי שסיום הברכה לוקח מברכת ההפטרה; א״כ נשארו ג׳ ברכות יוצר האדם, שמח תשמח (ועליה נרמז בפדר״א כנ״ל) ואשר ברא, ויש לומר שבא״י החזיקו

במנהג הקדמונים והיו אומרים אלו הג' ברכות ובבבל היו אומרים כל הסדר כמו שמזכירו ר' יהוד' בגמרא.

ולולא שהלשון בה"ל מורה שכוונת החלוף בברכות שהיו אומרים בשעת הקידושין והחופה הייתי אומר שבענין הברכות בז' ימי המשתה פליג מנהג הבבליים עם א"י דהנה מלאתי בשאלתות שם ר' אשי איקלע לבי ר' כהנא יומא קמא בריך כלהו מכאן ואילך אע"ג דאיכ' פנים חדשות לא בריך אלא חדא אמינא ליה והא איכא פנים חדשות א"ל לא (בכ"י ובכ"י פ"ב חסר תיבת לא) חזינן רבנן קשישי דעבדי הכי אפושי שמחה בעלמא הוא ובחדא סגיא. ע"כ ועיין בגמ' כתובות שם. מכאן נראה שבבבל היכי דאיכא פנים חדשות היו מברכין ז' אכן ר' אשי ראה שרבנן קשישאי לא היו מברכין ז' ואולי היו מחזיקים במנהג א"י ומברכין בפה"ג ואשר ברא ושהשמחה במעונו.

ועוד יש להעיר שבשאלתות גרס בקיום ברכת ארוסין ע"י קדושין וחופה ומקיים מקדש ישראל ע"י קידושין וחופה (בכ"י גרס מקדש ישראל) ועיין בר"ן כתובות פ"ק ובשטה מקובלת, ונראה לי שמפני מנהג יהוד' לבעול ארוסתו כתובות י"ב ע"א ולעקור זכרון מנהג הגרוע הזה תקנו אח"כ להקדים בברכה החופה שהיא מדרבנן לקידושין שהם דאורייתא ואמרי ע"י חופה וקידושין, כדרך שהכניסו בברכה גם הענין ואסר לנו את הארוסות עיין רא"ש פ"ק דכתובות סוף סי' י"ב ומטעם הזה ולעקור מנהג יהוד' נהגו לקדש בכניסתם לחופה ולא קודם לכן וירושלמי ריש כתובות ר' מתנא עביד לברת' כו' ועיין בר"ן שם.

כ"ט. א"מ ש"ץ מברך ברכת כהנים ובא"י אם אין שם כהן כ"ל (ל"א).

ב"ב ש"ץ מברך ברכת כהנים בקהל בא"י אומר ושמו שמי על בני ישראל שאסור להזכיר את השם אא"כ היה כהן יש"ש.

בא"י אין ש"ץ מברך בקהל ב"כ שאומרים שאסור להזכיר אא"כ היה כהן ב"ב ש"ץ מברך ב"כ בקהל א"ח (ל"א).

לפי גי' הכ"ל מנהג א"י שכהן ש"ץ מברך אם אין שם כהן אחר כפשט המשנה בברכות אם אין שם כהן אלא הוא (אעפ"כ) לא ישא את כפיו ואם הבטחתו (שאין דעתו מטורפת) וכו' רש"י (כלו' באין שם כהן אחר) אבל אם יש כהנים אחרים איכו נושא כפיו עמהם וכן אית' בהג"מ וכן הביא הטור או"ח בסי' קכ"ח בשם הר"מ מרוטנבורג, ובירושלמי אית' א"ר חסד' וצריך הכהן שיהי' ישראל. אבל אנשי מזרח אפשר שפרשו המשנה שרק אם אין שם שאר כהנים לא יברך מפני שאימת לבור עליו ועיי' ברש"י, אבל עם שאר הכהנים יוכל לברך, אבל זה הפירוש רחוק, ואין לנו אות על זה המנהג בין אנשי בבל, לכן נראה שגי' הכ"ל מוטעת היא וראיה ברורה לדבר שבמנהיג ש"ז סי' י"ח והובא בטור או"ח סי' קכ"ז הובא החלוף בנוסח' היש"ש.

והביאור בזה כי בא"י מקום מושב רבי הכהנים היו מדקדקים בזה הרבה שלא יאמר איש זר אף שהוא ש"ץ ברכת הכהנים וגם העם בא"י היו נהוגים כך שרק מפי הכהנים תלא הברכה אבל בבבל נראה שהש"ץ באמרו או"א ברכנו אמר כל ברכת הכהנים. ולמדנו מלשון החלוף בנוס' המנהיג והיש"ש דגם בא"י היו אומרים ברכנו

בברכה וכו' רק היו מדלגין ברכת כ' ומסיימין ושמו את שמי, אולם בבבל אמרו הכל וגם הפסוק ושמו את שמי וכן נראה מסידור ר' עמרם, ודלא כרש"י שכתב שאין אומרים הפסוק ושמו עיין בטור או"ח סי' קכ"ט. ואית' בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג סי' תרמ"ח: שהנוסח' אלהינו וכו' איננה כלל מטופסי הברכות שתקנו ק"כ זקנים וכו' ותוספת היא שהוסיפו בדורות האחרונים ולא ידעתי מתי הוסיפוה וכן מצאתי כתוב בס' ר' עמרם ע"ש ודבריו מיוסדים שוודאי בראשונה כשהיו מברכין ב"כ בכל יום וכהנים מצויים הם היו אומרים ב"כ בין הודאה לשלום והעם לא אמרו ולא מידי ואחרי כן כשאין כהן לברך תקנו לומר או"א. ואולי שבימים הראשונים ההם קיימו ברכת השלום תמיד בתיבות "עושה השלום„ וכן נמצא בספרים אשר מקורם בא"י מס' סופרים פ"י ויקר' רב' פ"ע, ואחרי כן אם אין ברכת כהנים תקנו לקיים המברך את עמו בשלום כדי להזכיר הברכה ועיין סידור הגיון לב דף ל"ז.

ל. א"מ מתירים פת של גוים בהשלכת קיסם לתנור ובני ישראל אוסרים כ"ל. (מ)

ב"ב אוסרים פת שאפה גוי ואוכלים פת גוי ובלבד שיהי' ישראל משליך את העץ בתנור בא"י אוסרין שהעץ לא אוסר ולא מתיר אימת התירוהו במקום שאין דבר לאכול ועשה יום או שנים שלא אכל וישב בלום התירו לו כדי קיום נפשו בלבד שלא יהא הפלטיר מוכר בשר בחנותו ואע"פ שהרי הוא כתבשיל (יש"ש.)

(חסר אא"י) אוסרין פת שאפאה גוי אפי' השליך ישראל עץ בתנור שאין העץ אוסר ואין מתיר אימת התירוהו במקום שאין דבר לאכל ועשה יום או יומים שלא אכל כלום התירוהו לו כדי קיום נפשו בלבד ב"ב אוסרין פת שאפאוהו גוי ובלבד שיהיה ישראל משליך עץ בתנור א"ח (ל"ג).

התו' בע"ז דף ל"ח ע"ב ד"ה ואתא הביאו זה החילוף בקילור בני בבל משליכין קיסם לתנור ובני מערב אומרים קיסם זה מה מעלה ומה מוריד והרא"ש בפ"ב סי' כ"ז מביאו בזה"ל: בני בבל נותנין קיסם לתוך התנור ובא"י אומרים קיסם זה מה מעלה ומה מוריד אלא מקום שהתענה בו ג' ימים פת של נכרים מותר משום חיי נפש ובסי' ל"ג שם בני מזרח משליכין קיסם לתנור ובני מערב אומרים קיסם מה מעלה ומה מוריד אלא אם התענה ג' ימים מותר משום חיי נפש והובא בטור יו"ד סי' קי"ב. וחילוף זה הובא גם בחידושי הרמב"ן לע"ז ל"ו וז"ל: ובמחלוקת מליכו כלשון הזה אנשי מזרח אוסרין פת שלהם שאפה עכו"ם ומתירים פת עכו"ם ובלבד שיה' שם ישראל ומשליך עץ בתנור ואנשי מערב אוסרין אותה בעץ שהעץ לא אוסר ולא מתיר ואימתי היא מותרת לו במקום שאין דרכן לאכול בעשה ג' ימים שלא טעם כלום ע"כ וכבר הבאנו ראיה שאין עץ זה לא אוסר ולא מתיר ודברי מחלוקת זה אינם מכוונים ויש שם דברים הרבה שיצאו משיטת התלמוד המסור בידינו ואין אנו שומעין אלא לתלמודנו עכ"ל הרמב"ן.

הנה בזמן המשנה הפת של גוי היה אסור אכן לפי סיפור הבבלי בע"ז ל"ח ע"י כבר הקיל רבי בזה ואמר כשהביאו פת פורני לפניו מה נאה פת זה וכשבורי העם שהתיר רבי וכו' ולא היא וכו' וא"ד בפת דחוק לתלמידים וכסבורין העם פלטיר עכו"ם והוא לא אמר אלא פלטיר ישראל ור' יוחנן אמר אפי' פלטיר עכו"ם ה"מ בשדה אבל בעיר לא משום חתנות. ובדף ל"ז ר' שמלאי ור"י נשיאה וכו' בימינו

מתיר אף את הפת א"ל א"כ קרי לן ב"ד סריא, וגם בבבל היו מקילים קצת ואיבו הוי אכיל פת אבי מלרי ואמרי לא תשתעו בהדי דאיבו דקאכיל לחמ' דארמאי, וגי' הרי"ף בזה מיוסרת לא תשתעו מיניה דאיבו כלומר לא תאמרו משמו הלכה בביה"מ וכן איתא בתשוב' הגאונים עיין בר"ן. ובירושלמי דע"ז פ"ב כתי אמר ר' יוכתן פת מהלכו' של עמעום היא וכו' והתירוה וכו' אלא כיני והתירוה משום חיי נפש רבנין דקסרין כדברי מי שהוא מתיר ובלבד מן הפלטיר ולא עבדין כן (אלא נוהגין היתר אף בפת של בעה"ב) מכל זה נראה שההלכה הזאת היתה רופפת והמנהג לאסור לא נתפשט בכל המקומות.

וזה ברור ששונה החילוף היה שונה מנהג מקומות האוסרים בא"י וידע ממנהג מקומות אחרים שמתירים שבנוס' הרמב"ן שהעתיק החילוף בלשונו אית' במקום שאין דרכן לאכול, אכן במקומות שנהגו איסור לא התירו אלא משום חיי נפש וכו' אולם לאנשי בבל היה השלכת הקיסם היתר היולא מדבר רביכ' ע"ז ל"ח ע"ב רפת' דשגר נכרי ואפה ישראל א"כ שגר ישראל ואפה נכרי א"כ שגר נכרי ואפה נכרי ואת' ישראל ואת' בה מתויא שפיר דמי ולפי פשט דברי התו' שם בהיתר של השלכת קיסם לדעת ב"ב מוסב הן על פת של ישראל שאפה גוי והן על פת של גוי וכן משמע מנוסח' הרמב"ן ומדברי הרא"ש שמביא החילוף בסי' כ"א לענין פת של עכו"ם ובסי' ל"ג וכן פסק הר"מ בפי"ז ממ"א הי"ג וכן משמע מנוסחאות החילוף שלפנינו, ועיין בר"ן ובטור שמחלקים בזה.

והנה מה שכתוב בנוסח' יש"ש ואע"פ שהרי הוא כתבשיל משמע קצת שרק היכי דאיכ' גזירת בישולי גוים התירו אבל לא בפת של גוי זה א"א לומר שהרי דנזכר פלטיר בנוסח' זאת ועוד דבא"י אין ספק שמשום חיי נפש התירו פת של גוי כמו שראינו בבבלי ובירושלמי ועיין בפרי מגדים יו"ד סי' קי"ב על הט"ז ס"ק ז' אכן מנוסח' זאת נלמד דמה שכתוב בזה החילוף פת גוי בפת פלטיר קמיירי.

לא. א"מ טוענים הכספים בשבת בב"מ ובא"י אפילו ליגע בהם אסור למה שכל מלכות נוגעות בהם נ"ל (מ"א)

ב"ב טוענים כספים בשבת בב"מ בא"י אומרים אפי' ליגע בהם אסור למה שכל המלאכות מתקיימות. יש"ש.

אא"י אוסרים ליגע בכספים בשבת לפי שכל המלאכות נעשות בהם ב"ב טוענין כספים בשבת בב"מ. א"ח (ל"ד).

בש"ת סי' רכ"ב נמלא החילוף הלזה בנוס' הל"ל ובסופו „למה שכל המלכות (נ"ל מלאכות) משתמשת בו" ומ"ש אח"כ והלכת' שייך להלכה שאחריה והלכת' (והלכתא) שומעין מבעל וכו'. ובמנהיג ה' חלב סי' ק"מ ג"כ כמו בש"ת ושם כתוב כל המלאכות. הנה בתוך הגזירות שגזרו ג"כ בו ביום היה גם מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לעכו"ם וכתב רש"י בשבת י"ז נותן כיסו לנכרי גזרו ולא יטלטלנו פחות פחות מד' אמות ודף קנ"ג ע"ב כתב ג"כ שזאת היתה הגזירה דנותן כיסו לנכרי אם היה שם נכרי ולא יטלטלנו פחות מד' אמות; א"כ משמע שקודם לכן היה המנהג להוליך פחות פחות מד' ופי' דברי ר' ילחק עוד אחרת היתה תקון אחר היה נכים להלילו. והם

לא רצו לגלותה עיי' שם ד"ה והיא הקמא שכתב וז"ל והם לא התירו; ומדברי התו' שם ד"ה בו ביום נראה שבשתקנו לתת לנכרי אסרו להוליך המעות על שום אופן אחר שמוזכר שם בפ' מי שהחשיך. וגם על פחות מד' ד' גזרו שכתבו התוס' כשגזרו לתת לנכרי אסרו נמי להוליך פחות פחות. אכן הרי"ף גורס בדברי ר' יצחק עוד אחרת התירו ולא רצו לגלותה, מזה נשמע שלא אסרו בו ביום ההולכה פחות פחות אלא שלא רצו לפרסם ההיתר; ואפשר שזה ההיתר השני נתפרסם אצל הבבליים והתירו בבבל להוליך הכיס פחות מד' אף שיש עמו נכרי ולא לחד בשהחשיך אלא אם שכח והוציא כיס התירו כן וכן משמע מבבלי ע"ז ע' ע"א באיסור גיורא ואינהו לא ידעי דסביר' לן כר' יצחק דאמר מוליכו פחות פחות מד' אמות [זאת היא ההלכה האמורה גם בפ' מי שהחשיך בשם ר' יצחק וכך גרס' הרשב"א בת"ה והר"ן והרב בעל חתם סופר בשו"ת לאו"ח סי' פ"ב כתב דר' יצחק רק במציאה אמריה למילתא והנה ראינו שהראשונים לא גרסין לה ואדרבה מב"מ ט' ע"א משמע שלא היה מנהגם להגביה מציאה בשבת ובלי ספק לא על מציאה לבד ר' יצחק אמרה למילת'].

ובשו"ת סי' קמ"ז תשובה לגאון ושאלתם הא דאמר ר' יצחק מוליכו ד' אמות הלכה כך ועבדינן הכי ומיהו צריך ליסב כל פחות מד' אמות אבל בעמידה אין בכך כלום.

מכל זה נראה שהיו נוהגים היתר בבבל היכי דליכ' הוצאה מרשות לרשות ומכ"ש לטלטל המעות בבית לא היו חוששין ובאמת קשה הדבר לומר שהכספים הם כלים שמלאכתם לאיסור, אלא מצינו שבמשנה הזכירו תמיד המעות כדבר מוקצה ממש וטעם החומר' בא"י נאמר בחילוף מפני שכל המלאכות נעשות בהם וא"כ הם כדבר שמלאכתו לאיסור, ולכן אסרו אפי' ליגע בהם בחומר' יתרה, ומה שהיו אוסרים בא"י בנגיעה הלא מצינו בירושלמי פ' משילין ה"א שמוקצה אסור בנגיעה.

לב. אנשי מזרח אומרים מקדש השבת ובני א"י ישראל ויום השבת נ"ל (ל"ו).

ב"ב או' מקדש השבת בני א"י אומרים מקדש ישראל ויום השבת. יש"ש.

א"י או' מקדש ישראל ואת יום השבת ב"ב אומ' וכו' א"ח (ל"ה).

בביצה י"ז ע"א אית' שאמר תנא לפני רבינ' הבריית' בשם רבי מקדש ישראל והשבת והזמנים א"ל אטו שבת ישראל מקדשי ליה והא שבת מיקדשא וקיימא אלא אימ' מקדש השבת וישראל והזמנים, ומזה יש להקיש שבכל שבת הזכיר גם ישראל וזאת היתה נוסח' א"י אשר לא רצה רבינ' לקיימה, וכן נראה ממס' סופרים ספי"ג הביא ג"כ דאומרים בשבת רק מקדש השבת והוצרך ג"כ לתת טעם למה אין אומרים ישראל ואולי שראה איזה מקומות שנוהגין כן לכן נתן טעם להלכתו, ונראה שהיו דברי רבינ' ידועים אצלו. והנה שם במס' סופרים אמר הטעם שאינו מזכיר בשבת ישראל אלא שבת בלבד שהשבת קדמה לישראל, כלומר שהיא הקדושה הראשונה קודמת לקדושת ישראל והיא קדושה בפני עצמה וראשיית, אבל בימים טובים הוצרך בתחלה לקדושת ישראל ולהיותם לעם קדוש וא"כ נתן להם חק המועדים לכן מזכירין ישראל וא"כ הזמנים; ורש"י בבבלי פי' מטעם דשבת מקדשא מששת ימי בראשית וקדושתה אינה תלויה בקידוש החדש, אבל יו"ט אלו לא נתקדשו ישראל לא היו קובעין י"ט ובשאלתות פ' יתרו נוטה לפי' רש"י שכ' שבת הוא דקא מיקדש נפשיה, והר"ן הרכיב ב' הטעמים.

לג) ב"ב אין תלמיד שואל בשלום רבו בא"י תלמיד אומר לרבו שלום עליך רבי (יש"ש).

בא"י תלמיד שואל בשלום רבו ואומר לו שלום וכו' ב"ב אין תלמיד וכו' א"ח (ל"ו).

בברכות כ"ז ע"ב תניא ר' אליעזר בן הקד' אומר כו' והנותן שלום לרבו וכו' גורם לשכינה שמסתלקת מישראל ורש"י פי' כמו לשאר אדם ואינו אומר שלום עליך רבי ובב"ק ע"ג ע"ב אמר רב פפא תרי תוך כדי דבור הוי כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי. וכתב הרא"ש בפ"ד דברכות ובירושלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דגרסינן בירושלמי נהיגי גבייהו דלא שייל זעיר' בשלמא דרבה ומקיימי בנפשייהו ראוני נערים ונחבאו מיה' בגמ' דידן (רפ"ד דנזיר) אמרינן תוך כדי דבור כדי שאילת תלמיד לרב ע"כ. והנה גם בירושלמי רפ"ד דנזיר אית' אב' בר בר חנא בשם ר' יוחנן כדי שאילת שלום בין הרב לתלמיד ויאמר לו שלום עליך רבי ובבבלי נמי מוכח שאומר הני ג' תיבות ושם האומר שם ר"ל. ובירושלמי פ' היה קורא ר' יוחנן וכו' והיה ר"א חמי ליה ומסתמך מן קדמוי אמר הא תרתין מילין הדין בבלאי עביד בי חדא דלא שאיל בשלומי וחדא דלא אמר שמועתא בשמי א"ל כך אינון נהיגין גביהון זעיר' לא שאיל בשלמא דרבה דאינון מקיימין. מזה אנו רואין שבבבל היו נחבאין ואינן שואלים בשלום הרב ובא"י שואלין כדבר החילוק. ואולי נוסח' אחרות היו לפני הרא"ש.

לד) יבמה שנשאת בלא חליצה ובא יבמה ממדינת הים עושים שיחלוץ יבמה ומתקיימת עם בעלה השני ובא"י מוציאים אותה מזה ומזה. נ"ל (נ).

בא"י יבמה שנשאת בלא חליצה ובא יבם ממדה"י מוציאין אותה מזה ומזה ב"ב עושים יבמה שיחלוץ ומתקיימת עם בעלה. יש"ש.

יבמה שנשאת בלא חליצה ובא יבמתה (נ"ל יבמה) ממדינת הים אפילו יש לה בנים תלא מזה ומזה הואיל והיתה עמו באיסור ב"ב כופין יבמה שיחלוץ לה בשביל הבנים ומתקיימת עם בעלה. א"ח (מ).

בש"ל דף ז' ע"ב סי' מ"א אית' החילוף כנוס' הא"ח ושם כתוב ובא יבמה אכן התיבות בשביל הבנים חסרים שם, אכן הכוונה ג"כ כשיש לה בנים, ושם דף ב' ע"א סי' י"א בתשובה שומרת יבם שנשאת בלא חליצה אם היו לה בנים אם בעלה ישראל חולץ לה יבם ויושבת תחת בעלה שאם אתה אומר תלא נמצאת מוציא לעז על בניה ואם היה בעלה כהן ויש לה בנים אפי' חליצה אינה צריכה ואם מתו בניה תלא מזה ומזה. ובבעל העיטור אות גט חליצה הובא בזה"ל ובתוספת' יבמה שנישאת אנשי מזרח כופין יבמה שיחלוץ ומתקיימת עם הבעל ובא"י מוציאין אותה מזה ומזה.

בנידון זה מלאנו שלשה ענינים, אם שהיבמה נתקדשה לזר ולא נשאת עדיין, באופן הזה הורו הגאונים שהשני יתן גט אם היבם ישראל וישאנה היבם אבל היבם אינו חולץ כדי שישאנה בעלה השני כדי שלא יהא חוטא נשכר ובזה העמידו הא דאמר רב אשי ביבמות נ"ב ע"ב הכתא דאמר אמימר כו' ועיין שם ברש"י. הענין השני אם נשאת ואין לה בנים תלא מזה בגט ומזה בחליצה ואסורה להם עולמית משום דמחלפא באשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו מת ונשאת. הענין השלישי אם נשאת

היבמה ויש לה בנים משני אם היה בעלה השני ישראל חולץ לה יבם ויושבת תחת בעלה כיון דהלך בעלה במדינת הים וכו' וניסת בניה ממזרים אף כאן אם אתה אומר תלא אתה מוציא לעז על בניה כן הוא פסק הגאונים בבבל וכן הוא בבה"ג והובא בשם ר' יהודאי ברי"ף, ובתלמוד ירושלמי שיטה אחרת הובאה באורך בריף דבנישאת אפילו אם יש לה בנים תלא ור' ייסי אמר לר' פנחס דאמר כר' ירמיה זה חולץ וזה מקיים חזור בך דאי לא כתבינא עליך זקן ממרא, ור' יוחנן דאמר תלא מזה ומזה הביא ראיה לדבריו מן התוספתא מכאן ראינו שבא"י היו מחמירין, ובבבל שהיו מקפידין מאד על היחוס כנודע מקידושין ע"א ע"א היו מקילין שלא להוציא את האשה כדי שלא להוציא לעז על הבנים. והנה נוסח' א"ח והש"ל מעדנה שגם מה שכתוב בנוסחאות האחרות בקיצור בנשאת ויש לה בנים קמיירי, וכבר ראינו שהיו נוסחאות ארוכות וקצרות מן החילופים. ועיין ברא"ש ובר"ן ביבמות שם.

לה) אנשי מזרח פוטרים את היבמה מן החליצה לכשיתקיים הולד ל' יום ובא"י אפי' יצא ראשו ורובו בחיים אפי' שעה אחת קודם מיתת האם פוטרין מן החליצה ומן הייבום ל"ל (א').

ב"ב אם תלד יבימתו בתוך ל' אם מת הולד שיהי' צריכה חליצה, בא"י אפילו הפילה והולד ניכר אם זכר אם נקבה עד שיהיה פרצוף של ולד ניכר א"ל לא חליצה ולא ייבום דאיכון דרשין שהניח זרע והיא פטורה. יש"ש.

ובארחות חיים נחלק החילוף לשני סימנים:

בא"י פוטרין את היבמה אפילו הפילה והולד ניכר אם זכר או נקבה שיהיה פרצוף של ולד א"ל לא חליצה ולא ייבום דאיכון דרשין שהניח זרע והיא פטורה, ב"ב וכו'. א"ח (ל"ז).

בא"י אפילו יצא ראשו ורובו בחיים שעה אחת ה"ז פטורה וכו' ב"ב אינה פטורה אם מת הולד תוך ל' יום. א"ח (ל"ח).

כל רואה יראה ששני החילופים בא"ח בענין זה הם רק שתי נוסחאות מחילוף זה והסימן האחד (ל"ז) שוה לנוסח היש"ש, והנוסחה השניה (ל"ח היא כנוסחת הל"ל והענין אחד. ובש"ל דף ז' ע"ב סי' מ"א איתא ג"כ א"מ פוטרין את האשה מן החליצה לכשיתקיים הולד ל' יום ובא"י אפילו יצא ראשו ורבו (בש"ל אשר היה בידי ר' ש"ד לוצאטו ואשר הוא כעת ביד רשז"ה הוגה כאן ע"י כ"י מיד הרש"דל: בחיים) אפילו שעה אחת קודם למיתת האב, והוא ממש כנוס' הל"ל. והנה כבר אמרנו בסי' ב' ובסי' כ"ג ששיטת אא"י כחכמים דאין חוששין לס' נפל ובבבלי פסקינן כרשב"ג דאך אם שהה ל' יום אזי אינו נופל והבאנו דברי הירושלמי בפ' החולץ בענין זכוי לעובר והוא שיצא ראשו ורבו בחיים, ויש לנו להעיר שזה ממש הלשון שהובא כאן בחילוף זה, ובא"י לא חלקו, וכל ולד שיצא ראשו ורבו בחיים החזיקו לכל מילי לבר קיימא.

ונראה שנוסח' הראשונה שבא"ח (סי' ל"ז) והיא נוסח' היש"ש אין להעמידה דלא ידענו טעם ושיטה למה יפטור נפל מן הייבום ומן החליצה אם הפרצוף פנים ניכר, ונוסח' הל"ל והש"ל היא לבדה הנכונה.

אכן גם בנוסחאות ההן נפל טעות וזה שכתוב בשערי צדק אפי' שעה אחת קודם

למיתת האב אין לו טעם וסבר' שזה ידוע שאע"פ שנולד אחרי מיתת אביו זרע מיקרי, וגם בשו"ת הנ"ל סי' א' כתובים כדברים האלה והעיר שם המוציא לאור ר' חיים מודעי שזה טעות, גם מה שכתוב בנוסח' הנ"ל שעה אחת קודם מיתת האם ואפשר לפלפל ולומר שכוונת החילוף בזה אם יצא ראשו ורבו חי אחר מיתת האם ואח"כ מת מיד הולד אז לא נחשב כחי ואינו פוטר את הצרה מייבום ע"פ דברי התו' בנדה מ"ד ע"ב ד"ה איהו מיית ברישא זה דוחק גדול, אבל הנראה לנו הוא לגרוס קודם מיתת הולד או למחוק את התיבות קודם מיתת הא'. והרי בנוסח' א"ח השניה (נ"ח) כתוב סתם אפילו יצא ראשו ורובו בחיים שעה אחת ה"ז פטורה.

לו) א"מ הופכין את פניהם ואחוריהם אל הארון ובני א"י פניהם אל הארון נ"ל. (ע"ו).

ב"ב הופכין פניהם אל הצבור ואחוריהם אל ארון הקודש בא"י הופכין פניהם אל ארון הקודש. יש"ש.

מה שנראה לי בפי' החילוף הוא שאנשי א"י כמו שהיה קה"ק לפנים והכהנים והעם העומדים בעזרה ובחצר פניהם אל הקודש כן תקנו גם בבתי כנסיות שלהם אם שהיה הס"ת בארון ולפניו פרוכת והעם (חוץ מן הזקנים) עומדים ופניהם כנגד הארון וכשהיו מוציאים ס"ת היו נכנסים אחורי הפרוכת ומוציאים הס"ת וכן משמע בירושלמי פ"ד דמגלה ר' יוסי מפקד לבר עולא חזנא דכנישת' וכו' תהא גולה אחורי פרוכת' וכה אינן תרתין תהא מוביל חדא ומיית' חד וכ"מ בגמ' ירושלמית מס' סופרים פי"ד ה"ע מיד נכנס המפטיר ואוחז את התורה וכן משמע ברבה נשא פי"א ולכך היו הכהנים עולים אל הארון כדי שיהא כל העם בפניהם, אם כשהיה הס"ת בתיבה שאינה קבועה היו מוליכין התיבה בראש ביה"כ והעם עומדים פניהם כנגד התיבה ולפ"ד זה פי' התוספת' פ"ג דמגלה: זקנים פניהם אל הצבור ואחוריהם אל הקדש כשמניחין את התיבה פניהם (של הזקנים) כלפי העם ואחוריהם כלפי קדש כשכהנים נושאין כפיהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קדש ולא כמו שפי' המפרשים שזה המאמר כשמוניחין התיבה מוסב לבד על אותה שעה כשמוניחין התיבה ברחוב בתעניות.

אכן בבבל נראה שלא היה מקום קבוע לתיבה בקלא ביה"כ למעלה מן העם, אלא היו מניחין אותה באמצע ביה"כ והיו העם עומדים מסביב לה ואחר התפלה והקריאה אם שהיתה התיבה עומדת תמיד במקום הזה אם שהיו מצניעין אותה בבית או בחדר אחר והש"ץ היה עומד לפני התיבה ומתפלל ומקצת העם עומדים ופניהם אליו ומקצתם אחוריהם אל הש"ץ והתיבה וכן אל הכהנים שעומדים בב"כ לפני התיבה וזה הוא שאמרו בסוטה עם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה (רצון החכמים היה שהעם העומדים לאחורי התיבה בשעת ב"כ יבואו ויעמדו ג"כ אל פניהם) וכן משמע מהאי דרבא במגלה כ"ו ע"ב בהאי בי כניש' דהוה פתוח לההי אידהוכ' דהוי מחית ביה מת והוא בעי כהני למיעל לצלויי התם אתו אמרו ליה לרבא א"ל בלו תיבות' אותבוה וכו' מכן נראה שלא היו מקפידין בשעת התפלה באיזה מקום עומדת התיבה שבה הס"ת וכן משמע בברכ"ת פ"ב מהא דר' ששת

מהדר אפי וגרס שהתיבה היתה באמצע ושם היו גם קוראין בתורה עיין מגילה שם כד מונח ס"ת עילווי, ור"ש היה עומד למעלה מן התיבה וגם בשעת קה"ת לא היה פונה מול הס"ת אלא מהדר אפי וגרס ובתשו' הגאונים בש"ת סי' שמ"ז ש"ץ המתפלל אסור לעבור לפניו משמע קצת שגם בזמן הגאונים לא קאים הש"ץ ברא‬ש העם אלא קצת העם היו עומדים גם למעלה ממנו והוא באמצע לפני התיבה.

והנה כורסא הנזכר במגלה כ"ו ע"ב מעבדיה כורסיא הוא כסא שמניחין עליו ס"ת לשעה כן פי' הר"ן ודלא כפי' רש"י אכן גם קריאת התורה היה על התיבה כנ"ל והיינו ארון היינו תיבה היינו היכל היינו מקום הקודש וכן פי' הר"ן שם דתיבה היינו המקום שהיו בו ס"ת וכבר כתב בזה המהרי"ן חביב על הר"מ ה' תפלה פי"א שדעתו שתיבה היא בימה; וזה המנהג להיות הארון קבוע ברא‬ש והבימה באמצע לא נראה שהיה בימים קדמונים, ומה שספר ר"י בסוכה נ"א ב' מאלכסנדריא: ובימה של עץ באמצעיתא וחזן הכנסת עומד עליה ומניף בסודר, מפני שביה"כ של אלכסנדרי' היה גדול כל כך היה צריך בימה להניף שם בסודרין, ואם היה זה מנהג קבוע בכל ב"כ מה היה לו לר"י לספר שהיתה שם בימה היה לו לומר כנרי זהב וכו' ועל הבימה עומד חזן הכנסת ומניף בסודרין.

לז) א"מ אחד כותב את הגט ואחד חותם עם הכותב בא"י אחד כותב ושנים חותמין כ"ל (ל"ג).

ב"ב אחד כותב את הגט ואחד חותם עם אותו הכותב בא"י אחד כותב ושנים חותמין. יש"ם א"ח (ל').

בעל כפתור ופרח הביא חילוף זה בלשון ב"ב אית להו חתם סופר ועד ובני ישראל לא.

במשנה בהמגרש נאמר כתב סופר ועד כשר ושני פירושים בדבר אם בכתב סופר מומח' ובקי וברור שלא יכתבנו אם לא שמע מפי הבעל ועד אחד חתום עליו והכי מוקים לה שם פ"ו ע"ב. ובחתם סופר ועד לא משום דאתא חורבא מיניה דזימנין דאמר להו לשנים אמרו לסופר ויכתוב ולפ' ופ' ויחתמו ומשום כיסופ' דסופר חיישי ומחתמי חד מהנך סהדי ובעל לא אמר להו כן כדאיתא בהאומר דף ס"ו ע"א, ופירוש השני הם דברי ר' ירמי' דף ס"ח ע"א חתם סופר ועד שניכו והיינו שב' עדים חתומים ואחד מהם הסופר.

והנה בירושלמי כינו מתני' כתב סופר ועד וכו' ולא הביא כלל הך אוקימת' דחתם סופר, ומחילוף זה אנו רואין שנהגו כשתם לשון המשנה לפנינו ולא מכשרי בחתם סופר ועד. ועוד נראה מן החילוף הזה שבני בבל מכשירין חתם סופר ועד אפילו לכתחלה היינו לכתוב ולחתום הגט בזה הענין, והנה בהג"מ פ"ט דגירושין הביא משום ר' שמחה שלכתחלה לא יחתום סופר ועד ומדקאמר בגמ' מי דמי התם תנשא לכתחלה משמע שאם כבר נתגרשה בגט זה מותרת להנשא לכתחלה אבל לא שמענו כן לכתחלה דא"כ היה לו לומר התם לכתחלה יחתום סופר ועד. ועי' בב"מ על האהע"ז סי' ק"ל סעי' י"ח, והנה באמת נראה קצת שחילקו בזה שבפרק הזורק במתני' ב"ש א' פוטר אדם את אשתו בגט ישן וב"ה אוסרין (ובתוספת' הגיר' ב"ה

אומרים אין אדם פוטר אשתו בגט ישן) ולהלן בהמגרש פ"ו ע"א מקשה הש"ס ותו ליכא והא איכא גט ישן משמע דלכ"ע וגם לב"ה פריך דאוסר רק לפטור בגט זה לכתחלה אבל מתיר' לינשא אם כבר קבלה הגט ומשני התם תנשא לכתחלה ועיי' רש"י שם — אכן בבעל העיטור איתא א"ר ירמיה התם סופר שכינו וכשר לכתחלה משמע קלת שמפרש שאף לכתחלה פוטרין את האשה בזה הגט וזה כדברי החילוף לב"ב.

לח) אנשי מזרח משיאין החתן ביום חמישי ובני א"י ברביעי ל"ל (ל"ה).

ב"ב משיאין את החתונה ואת הכלה ביום ה' בני א"י ביום ד' כהלכה בתולה נשאת ביום הרביעי. יש"ש.

מנהג אא"י הוא כפתם משנה ריש כתובות והטעם מפני שהיו בא"י מזמני הראשונים ב"ד קבועין בב' ובה'. אולם בבבל מקום שאין ב"ד קבועין כו' היו נוהגין לישא ביום ה' כדבר קפרא משום ברכה שנאמרה בו.

ובהעיטור בשער כניסה לחופה ואיתשל בי מדרשא בתולה תנשא בה' ותבעל באור ה' [הייכו ו' משום ברכה דאדם] והשיבו מפני הכתובה [שבע"ש אין בתי דינין יושבין ואינו יודע איך לכתוב כתובה אם מאתים אם מנה במוכת עץ אם יש לו טענת ב"ד] ולא היא דאי משום כתובה תכתב בד' [הכתובה לריך לכתוב עכ"פ קודם הבעילה כדמוכח מהאי דר' אמי בכתובות דף ז' ע"א וא"כ אם נשאת בד' תכתוב בד' ואם נשאת בה' תכתוב בה'] אלא מס' לן דעיקר תקנת ב"ד היתה שיה' טורח בסעודה ג' (ימים) וברביעי כונסה ולא הטריחוה חכמים יותר ואם ירלה לכנוס בה' ולבעול בה' הרשות בידו ובלבד שלא יקדים הכישואין לרביעי משום שקדו ומשום אקרורי דעתא אבל היכי דערח ליה וליכא למיחש לאקרור' כגון האידנ' דקבוע ב"ד בכל יומא אשה נשאת בכל יום בר מע"ש. ול"ע.

ועיי' ירושלמי פ"ק דכתובות בוגרת אימתי נשאת בתולה מן הכישואין אימתי נשאת נשמעין מן הדא אם יש עדים שיולאת בהינומ' ולא אידכר רביעי הדא אמרה דלית רביעי כלום והוג' בהג' אשרי.

לט) א"מ עושין מלאכה בחוה"מ ובני א"י אין עושין כלל אלא אוכלין ושותין ויגעים בתורה ל"ל. (ל"ז).

ב"ב עושין מלאכה בחוה"מ בא"י אין עושין מלאכה כל עיקר בחה"מ כהלכה אוכלין ושותין ויגעין בתורה שכך א' חכמים אסור לעשות מלאכה בחוה"מ. יש"ש.

בא"י הלכו ונהגו בשיטת סתם חכמים בברייתא חגיגה י"ח ע"א ת"ר את חג המלות תשמור ז' ימים ליתד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה והנה כבר פי' הבה"ג דהאי אסמכתא הי' והחכמים אסרו המלאכה בחוה"מ ועיין ברי"ף ברא"ש ריש מ"ק ובתו' חגיגה י"ח ד"ה חולו של מועד והנה אף שגם חכמי א"י בדורות האחרונים סרלו שהעם פוחזים במועד היו מקילין ור' אבא בר ממל אמר בירושלמי מ"ק פ"ב ה"ג אילו היה לי מי שימנה אתי התרתי מלאכה במועד שכלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגיעין בתורה, וזה ממש לשון החילוף הזה ועיין שם פ"ב ה"ב וה"ג בכל זאת נראה מן הירושלמי שהמון העם היו מחמירין ולא נזכר בירושלמי שהיו מקילין, אדרבה מזה הלשון והם אוכלין ושותין ופוחזין אנו רואין

שהעם היו נזהר הרבה ולא עשו מלאכה בחוה"מ, גם ר' יונה לא רצה להתיר לבנו לקבוע השולם אם לא בצירוף חד קבא פ"א ה"י שם ועוד שחכמי טבריא דשושי עכו וגרופי לפורי קבלו עליהם להחמיר שם ספ"ב (כן הנוס' בירושלמי והיא נראה מיוסרת אכן בבבלי י"ג ע"ב איתא תגרי טבריא לדי עכו דשושי לפורי ועיין פסיקתא ח') ורא המעשה דר' ינאי דקטוף פרדיסא בחולא דמועדא חמוניה כל עמא וקטפין בתריה כו' מקלקלתא ילפינן שהובא גם בבבלי י"ב ע"ב שמוכח שלולא זה המעשה שעשה ר' ינאי כל העם היו מחמירין; אולם בהיפוך מלינו בבבל לפי הש"ס שרבו המקילים בחוה"מ בין החכמים וגם המון העם היו מקילים ולא היו נזהרין כהמון העם אשר בא"י, רבינא ורבא תוספתא כו' חזו לההי גברא דהוי דלי דוולא במועדא. שם דף ס' הונה שמע לההי גברא דקא מוקיר ריחי במועדא דף י'. ע"א א' רבינא כמאן מדלינן הא־ידנא קיותא דדשא במועדא י"א ע"א.

מ) א"מ נוגעים בבעילה בלנור באמה כדרך שנברא ובא"י באצבע נ"ל (מ"ד).

ב"ב נוהגים בבעילה בלנור באמה כדרך שנברא בא"י באצבע (יש"ש).

ב"ב נוגעין בבעילה באצבע בא"י נוגעין באמה בדרך שנברא. א"ח (ל"ט).

המנהג הזה לשור הבתולים באצבע הלא הוא נזכר במדרש הירושלמי פדר"א פי"ו ע"ש ועי' יבמות ל"ד ב' מיעכה באצבע, ומיעכות של בית רבי, ועי' בנדה י"ג ב' ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד ומנהג בעילה המותרת מורה שגם היא דרך המנאפים בכך.

מא) א"מ עושין ב' ימים טובים ובני א"י יום א' נ"ל. מ"ג.

ב"ב עושין ב' י"ט בא"י יום אחד כמצות התורה. יש"ש.

מנהג זה לעשות ב' ימים ט' בגליות הוא נהוג מימים קדמונים בזמן הראיה משום ספק ואף אחרי כן כשידעו בקביעא דירחא שלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידכם ביצה דף ב' ע"ב ואף חכמי א"י עסקו בדיני י"ט שני הנהוג בגליות כמו ר' יוסי בעירובין ל"ט ב' עיין תו' ביצה ה' ע"א ד"ה הא לן.

ומ"ש בנוסח' היש"ש כמצות התורה אם הנוסחא ההיא אינה משובשת נראה שהכוונה שעושין כפשט התורה יום א' כיון שלא נהגו ביום ב' כאחיהם שבגליות וכבר אמרנו שקשה הדבר לומר שבחילוף הזה רצה לדבר סרה על ב"ב ומוסיפין על דבר התורה אחרי שהיה הדבר וטעמו ידוע לכל וגם לכל חכמי א"י.

אולם מלינו בימי הגאונים שאלו על זה והקראים בעטו ולחקו על משבתיהם של אנשי בבל וכן הביא שאול בן מצליח (פינסקער לקוטי קדמוניות, נספחות לד 36) „ולפני מזה בזמן הפיתומי כו' ונחלקו במועדים ויעשו אנשי א"י יום והבבליים וההולכים אחריהם יום אחר וכו' (עיין בדברי הח' ר"פ פראנקעל במכתב חדשי לגרעץ הנ"ל). ור' סעדיא התחזק ואמר בפירושו כי אין ספק ועיקרא אלא הקב"ה צוה את ישראל ע"י משה כי בארץ יהיה להם יום א' ובחוצה לארץ ב' ימים, ור' האי (לא רבינו סעדיא כמו שנסמן במ"ח הנ"ל) בתשובתו לאנשי קאבת סמוכה לקאירוואן מקום מושב ר' נסים כתב וז"ל: גזירה מימות הראשונים היא וכן הנהיגו הנביאים האחרונים את ישראל מתחלת הגלות שעושין י"ט בחוצה לארץ ב' ימים ויום הכפורים יום א' ע"כ ונראה שבקאירוואן ובנותיה עסקו הרבה בענין זה עד שר' נסים גם הוא הוסיף לשאול בדבר

הזה לר' האי (עיין תשובה א' מתשובת הגאונים ד' ליק ובבעל המאור ריש ביצה) ושאל האיך יבוא מנהג בתוספת על מה שכתוב בתורה, ור' האי השיב על זה וז"ל ואשר אמרתם והאיך יבוא המנהג בתוספ' על מה שכתוב בתורה וכו' אין אלה דברי חכמים כמוכם כי לא כתבנו מי גזר את הגזירה הזאת מאחר שהנביאים כך צוו את ישראל לעשות וכך היה יחזקאל וכך היה דניאל עושה וכי יאמרו שיש בזו משום בל תוסיף וכו' ולא עוד אלא כי במצות הקב"ה עשו מה שעשו. והעיבור שיש בה שינוי מן המסורת אינו כשר אלא בא"י וכו' והתורה אמרה לשכנו תדרשו וכו' ואין יודעין כאן מה שעשו שם, ועתה אם ילא איש ממקומות שמונין את ימיהם שבועות למקום שמונין חדשים ואין מונין שבועות או שהפליג בים ושכח אם בד' ילא או בה' ילא וכו' הלא כן ראוי שימנה יום אחד וישבות וכו' וגם ישבות ביום שלאחריו וכו' התאמרו בזה שהקב"ה לוה לשמר יום א' ואתה שמרת ב' ימים וכו' ולא נשאר לשואל אלא לומר ומאחר שבימים האלו אין לב"ד של א"י לפחות ולא להוסיף וכו' והאידנא דבקיאן בקביעא דירחא וכו' ויש לדבר הזה ב' תשובות כו' כי גם עכשיו פעמים שגזרו ואתא לקלקולא ותשובה האחרת כי הנביאים לוו את ישראל שבח"ל ואין אנו יודעין אמתת עלת הדבר בוודאי ואף אין אנו יודעין אם קרה העלה ההיא ושכל דבר שבמנין וכו' ודברים אלו אלו היתה גזרה בב"ד ועכשיו שהם דברי נביאים אם בדבר ה' עשו הנביאים מי זה יבטלם וכו' ומה שאמר הפיומי ז"ל כי לוה הקב"ה לעשות בארץ יום א' ובגולה ב' ימים בן אנו אומרים כי מלות אלהים היא ואע"פ כי עיקרה ספק וכו' וכמה מלות לוה הקב"ה על הספקות כי אין אנו יודעין נסתרות וכו' הלא כל הלכות דמאי וכו' ומקיימן קיים מלוה גמורה ידועה אע"פ שהיא עיקרה מספק וכו' וכמה וכמה כאלה ומה יש בדבר כי שם הקב"ה מלוה על אשר לא ידעו איך קידוש החדש בב"ד לעשות ב' ימים ומה תוחלת לומינים בזאת. עכ"ל. ומזה נראה שעוד בימי ר' האי פלפלו הקראים הרבה על מנהג י"ט שני ואולי מקבה זאת שאלו וחזרו ושאלו מקאירוואן על ענין זה.

ובענין ב' ימים טובים של ראש השנה כך הדבר: בראשונה כשהשיאו משואות היו עושין בא"י יום א' של ר"ה, אחרי כן כשהשלוחין יולאין בבית הועד היו עושין יום א' ובשאר מקומות ב' ימים מחמת הספק, וכשבאו עדים מן המנחה ולמעלה גם בבית הועד היו עושין ב' ימים כמאמר המשנה בפ"ד דר"ה התקינו שלא יהיו מקבלין עדים מן המנחה ולמעלה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש וכשהתקין ר"י בן זכאי לקבל עדות החדש כל היום ג"כ היה המנהג שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה אותו היום קודש ולמחר קודש וכן פי' רבא בביצה ה' ע"ב מי לא מודה ר"י בן זכאי, ועיין היטב בתוספתא פ"ב דר"ה.

ובימים האחרונים דבקיאן בקביעא דירחי הנה הר' האי (לא הרבינו סעדיא ומכאן אין ראיה שקבע ר"ס מסורת בענין זה בא"י עיי' מכתב חדשי הנ"ל) כתב בענין מנהג א"י בב' ימים של ר"ה לעשות ב' ימים, ואנשי קאירוואן תפשוהו בזה והיו קרובין יותר לא"י וראו שבזמניהם אין תופסין אלא יום א' וכאשר השיב ר' האי על זה לר"נ אמר וז"ל ואשר אמרנו בעבור א"י בי"ט של ר"ה כך אמרנו בדין הוא

שיעשו כראשונים ולא ישנו ממנהג אבותיהם עכ"ל. ונראה מדבריו אלו שר' האי לא רצה להכניס עצמו בענין זה לומר האיך היה המנהג בא"י כיון שכתב ר"נ שראה שעושין בא"י יום אחד אלא כתב הגאון שכוונתו היתה בתשובתו הראשונה לאנשי קאבס לומר שאל ישנו ואך יעשו כמנהג אבותיהם. והרמב"ן במלחמות פי' הדברים שכוונת הגאון כיון שעל כל פנים בימים הראשונים בזמן קידוש החדש היו עושין ב' ימים ר"ה. יעשו כן גם עתה ויבטלו מנהג בטעות שנהגו בימי ר' נסים והר"ח כתב ג"כ שאין ללכת אחרי מנהג הדורות שלפניו שנהגו יום א' שהם דורות דעלטולא. והריף פסק דבא"י צריך לעשות ב' י"ט של ר"ה ואחריו ,באו חכמי פרובנצ' לא"י והנהיגו כן ע"פ הריף וחלקו עליו ר' אפרים ור' זרחי' הלוי במאור פ"ק דביצה.

מב) א"מ אומרין שיברכו הכהנים לישראל וראשם פרוע ובא"י אין מברכין פרוע ל"ל (מ"ד).

ב"ב אומרין שיברכו הכהנים לישראל וראשם פרוע בא"י מברכין כהנים לישראל בראשם פרוע. יש"ש.

בנוסחא הנ"ל נפל טעות וצריך לגרוס: א"מ אומרים שיברכו. והנה לפי הענין גי' הנ"ל מיוסדת שודאי בעניניס אלו היו מחמירין יותר בא"י שב"ב מן העבודה במקדש היתה.

הנה במס' סופרים פי"ד הט"ו פוחח או מי שראשו מגולה פורס על שמע וי"א בכרעיו ובגדיו פרומים. פורק אבל לא בראשו מגולה אינו רשאי להוציא אזכרה מפיו בין כך ובין כך (כן הגי' במ' ס' כ"י) מתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו. מה שאמר פוחח פורס על שמע הלכה הזאת היא משנה בפ"ג דמגילה וממנה לוקחה וכן מה שמקיים באותה הלכה אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר ואינו נושא את כפיו זה ג"כ לשון המשנה וממנה לקוחים הדברים שבין כמשא וקוש' הן הוספות מס' סופרים כדרך וכמנהג מס' זאת וההוספה היא מן תיבות „או מי" עד „אבל אינו" והביא ב' דעות לענין ראשו מגולה ואף שנראה שרק לענין פריסת שמע קתני הב' דעות מכל מקום יוכל להיות כיון דנקט טעם האוסר משום דאינו רשאי להוציא אזכרה מפיו ולא נקט טעמא משום בזיון אפשר שהדעה הראשונה דלא סבירא ליה האי טעמא דאינו רשאי להזכיר הזכרה בראש מגולה תתיר ג"כ נשיאת כפים בגלוי ראש כמו שהתירה בפריסת שמע, והנה אמר ובין כך ובין כך מתרגם ונראה שזה מוסב על הי"א שאוסרין לפרוס שמע בגלוי ראש אבל בתרגום מתיר אע"פ שבמשנה דין אחד לפריסת שמע ולתרגום דקתני פוחח פורס על שמע ומתרגם הי"א מחלקין לענין גלוי ראש, ומה שאמר אבל אינו קורא שמע הוא מדברי המשנה כנ"ל ואינה ראיה ברורה שהדעה הראשונה אסרה בזה בגלוי ראש. אכן יש ללמד ולומר שמתיבות ובין כך ובין כך ולהלן ההלכה נשנית גם לדעת הת"ק ולפי זה לכ"ע הוי אסור לקרות בתורה לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו בגלוי ראש, ובא"ז חלק ב' דף מ"ג כתב על האי דמס' סופרים דומה דבקריאת התורה גם ת"ק מודה (קה"ת ונשיאת כפים דין אחד להם) ובשמחת תורה נהגו לקרות קטנים ומברכין בראש מגולה ומזכירין הזכרה ואיני יודע איך לקיים המנהג אם לא כתנא קמא דמס'

סופלים. ובתוספתא פ"ג דמגלה בענין הדומה לזה אינו מחלק בין תרגום לקריאה ונשיאת כפים דתני הכי הרי שהיה מעוטף במעפורת ובפלדים אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה ולישא את כפיו, והנה דרך מס' סופרים להביא ב' דעות שיטת רבותינו שבמזרח ורבותינו שבמערב עי' פ"י ה"ב פי"ג ה"י פי"ז ה"ד.

היוצא מדברינו שאפשר שת"ק שבמס' סופרים בשם שמתיר לפרוס את שמע בגילוי ראש כך מתיר נ"כ בנ"ר, ואם נפרש כא"ז שהוא מודה ואוסר בקה"ת כו' ובכ"כ בגילוי ראש מכל מקום נוכל לומר שמן ההיתר הזה להקל ולפרוס את שמע בנ"ר נשתרבב המנהג בא"י לישא את כפיו בגילוי ראש.

מג) א"מ מתפלל אדם י"ח ברכות בלחש ובא"י בקול רם להרגיל העם נ"ל (מ"ה).

ב"ב אוסרים שיתפלל י"ח אלא בלחש ובא"י בקול גדול כדי להרגיל את הלבור. יש"ש.

הנה בבבלי ברכות כ"ד ע"ב נשאו ונתנו על האי ברייתא דהמשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה ודף ל"א ע"א יליף ליה ר' המנונא מן וקולה לא ישמע שאסור להגביה קולו בתפלתו, אכן נראה שבא"י לא היה למנהג הזה ענף ושורש שמלינו בירושלמי, שהיו איזה מהם מתפללים בקול בפ' תפלת השחר ר' אבא בר זבדא מתפלל בקלא ר' יונה כדהוי מצלי בבית' הוי מצלי בקלא עד (לגי' המרדכי ביומא: כי היכי) דילפין בני ביתיה צלותיה מניה וא' מילתא דר' חנן בר אבא פליגי (על האי הדרש דחנה היא מדברת על לבה וקולה לא ישמע וכו') גם איתא שם שאבדלה אמרה בכום אומרה בתפלה כדי לזכות התינוקות (שאינן משגיחין בכוס) משמע ששומעין אותה כשאומר בתפלה בקול.

מד) א"מ אין סופרין העומר אלא בלילה וא"י ביום ובלילה נ"ל (מ"ו).

ב"ב אין סופרין ספירת העומר אלא בלילה בא"י בלילה וביום. יש"ש.

א"א לומר שהכוונה שבני א"י ספרו בלילה וגם ביום וכפלו לספור שזה אין לו טעם, ואולם הקראים בני מקרא סופרים רק ביום ואינם דורשין תמימות. אך הפי' בזה שבני א"י סופרין העומר אם ביום אם בלילה ולא איכפת לה ואי שכחי לספור בלילה סופרין ביום. אבל בני בבל מדקדקין ואינן סופרין כלל ביום. ועיקר השמועה בזה הברייתא במנחות ס"ו ע"א יקלר ויספור ויביא ביום (בבעל העיטור סוף סדר היום דפסח הגי' יכול יקלור ויספור ויבא וימנה ביום ול"ע) ת"ל תמימות תהיינה אימתי הן תמימות בזמן שאתה מתחיל למנות בערב וכו' קלירה וספירה בלילה והבאה ביום ובהאי עניינא איםתכחו תרי סתמי דסתרי אהדדי חד' בפ' ר' ישמעאל וקלר ביום כשר ותניגא בפ"ב דמגלה כל הלילה כשר לקלירת העומר זה הכלל כו' כל דבר שמלותו בלילה כשר כל הלילה, ואפשר שבא"י נהגו כהאי סתמא דמקלר בלילה כשר דאתיא כרבי אע"פ דאידך סתמא דמגילה כתב לה גבי הלכתא פסיקתא עיי' מנחות ע"ב ע"א ועיין בר"ן ס"פ ערבי פסחים.

והנה בזמן הגאונים נחלקו הדיעות בזה אם לספור העומר ביום אם שכח לספור בלילה ובפרט אם שכח לספור ביום ראשון ר' יהודאי ור' עמרם (ורי' אבן גיאת) כתבו שאם לא ספר בלילה הראשונה לא יספור ביום דלא איכא תמימות ור' האי אמר בתשובה שסופר ביום שלאחריו והר"ת אמר שלא יספור; עיין בבעל העיטור

ובר"ן פ"ב דמגלה וקוף פסחים, ובבה"ג פסק לספור ביום אם שכח ועיין מנחות ס"ו ע"א תו' ד"ה זכר וע' במרדכי פ"ב דמגלה שנראה שהיתה לפניו נוסחא אחרת בדברי בה"ג. משיטות הגאונים נראה שלא היה מנהג קבוע בבבל ואולי בימי המלחמה החזקה נגד הקראין שסופרין דוקא ביום הקפידו גדולי הגאונים שלא לספור ביום בשום אופן אפי' אם שכח לספור בלילה.

מה) א"מ מוהלים בתער ובא"י בסכין נ"ל מ"ז).

ב"ב מוהלים בתער בא"י בסכין. יש"ש.

בשו"ת ש"ל דף כ"ב ע"ב סי' ו' מרבינו האי דע כי זה החוק שבבבל משכים רבות שמושך המוהל את הערלה ומפסיק הקליפה התחתונה כדרך שהם יודעים עד שהיא נפסקת ומחבר אותה עם הערלה וחותך אותה בבת אחת ואם איננה נבדקת ונפסקת באצבע או בצפרנו יהיה לו סכין הנקרא בלשון ערבי מדור ופוסק בו וחיתך הכל בבת אחת ושפיר דמי ואין ראוי לחתוך בשני פעמים אבל ראוי להיות מילה ופריעה בבת אחת וכשנעשות שתיהן יפה. והנה בירושלמי שבת פי"ט ה"ב המול ימול לב' מילות מילה ופריעה ובמשנה שם מלין ופורעין ומוצצין ובמ"ר פמ"ו המול ימול מילה ופריעה מילה ולילין וביבמות ע"ב ע"א מוקי ליה האי דהמול ימול לרבות ציצין ובלי ספק כיוון לבררייתא הזאת. והנה אולי זה ענין החילוף שבא"י מלין בסכין וחותכין הערלה ואח"כ פורעין כמאמר המשנה והברייתא אבל בבבל מוהלים בתער והוא כענין מספרים עגולים ומלין ופורעין בבת אחת. והנה מלת סרן שכתב הגאון הוא בלשון סוריא כלי עגול לחתוך ודומה לו ברכה דמיא בחולין, וכן הוראת מדור משרש דור בערבית כלי חתך שהוא עגול. ועיין רמב"ם ה' מילה רפ"ב שכתב בין בסכין בין במספרים ונהגו כל העם בסכין ועיין פסקי רקנטי סי' תקנ"ח.

מו) ב"ב עושין רפואה למילה בגלל חמורים וכמון בא"י אין עושין. יש"ש.

עיין ערך מילין לרש"ל רפ"פ ארץ ישראל סי' כ"ה. הנה במשנה בפ' ר' אליעזר דמילה נזכרה הרפואה בכמון כמה פעמים וידוע שרופאים הקדמונים הרבו לרפאות בגללי צואת הבהמות אולם בא"י מקום מושב הטהרות היה זה להם כדבר מאוס ועד הכתוב בגללי צאת האדם וגם לפיעי הבקר היו מאוסים כפי' הרד"ק ביחזאל ד' ע"ו ואולי גם לתתם לרפואה היו מאוסים להם ועיי' ר' ירוחם נע"ו בשם גאון בתשובה בעכבר שנמלא בשמן וכו' ולגבי נרות ביה"כ אם הוא מאוס אסור בהדלקה משום הקריבהו וכו'.

מז) א"מ קורין בפרשה ש"ץ והעם ובני א"י קורא העם פרשה וקדרים נ"ל (מ"ע).

בא"י קורין העם הפרשה וש"ץ קדרים ב"ב קורא הש"ץ הפרשה והעם יעמדו וישמעו מלה במלה. יש"ש.

נוסחת היש"ש מבולבלת כי מה זה העם הפרשה וש"ץ קדרים, ולבני בבל לא יאמר האיך יעשו בקדרים, גם זה שישמעו מלה במלה נראה כהוספה מאוחרת, ונראה לכו נוסחת הנ"ל שהיא טובה ומהודרת והכוונה שבארץ ישראל העם היינו הקרואין הם עצמן קוראין בתורה לבדם ובני בבל הש"ץ מסייע וקורא עמהם. ומה שכתוב קדרים אלו הפרשיות שקורין בכל שבת ושבת מסודרין על סדר התורה וכן במשנה

ספ"ד דמגלה: בשבת כו' כסדרן (ומטור או"ח ר"ס קל"ה נראה שגרס בסדרן דהיינו בסדר שנקבע לכל שבת ושבת) ואם תאמר הלא איתא נמי שאין זה מלשון סדר הנאמר על הפרשיות הקבועות בשבת אלא על ערך וסדר ויהיה כוונת זה המאמר בירושלמי איך שיהיה הלא בזמן המסוראים והגאונים קראו לפרשיות שקורין מדי שבת בשבתו סדרים וכן איתא במס' סופרים פי"א ה"ד וה"ה בסדר שפסק לפני הרגל.

ובפט"ז ה"י קע"ה סדרים קבעו (כך איתא בנ"י) ופרשיות נקראו אם פרשיות שהם ענין אחד ושימניהן פתוחה או סתומה אם פרשיות כאלה אשר היו רגילין לקרות במועדים, שם פי"א ה"ד וה"ה ואם פחות מג' (פסוקים) יוסיף על הסדר הזה מפרשה אחרת ואם היתה הפרשה אל ד' וה' פסוקים קורא את כולה. וכן משמע מלשון התנחומא פ' כי תשא וכן משה לימד תורה לישראל והדריכן לימות נתן להם סדרי תורה ופרשיות שקורין בהן בכל שבת ובכל חדש וחדש ובכל מועד והם מזכירין אותו בכל פ' ופ'. והנה בבבל נראה שהנהיגו שהש"ץ מקריא לקוראים בתורה וקורא עמהם ובשבת דף י"ב ב' משמע כן מדאמר רבה בר שמואל אבל מסדר החזן לאור הנר ראשי פרשיותיו (היכא שפוסק ומתחיל הפרשיות) אבל כולה דרשה לא מדאמר יכולא פרשה לא משמע שלא לבד התחלה והסיום בפרשה הקרואה היה על החזן להראות אלא שגם כל הפרשה כולה מקרא לקוראים ועיי' פי' רש"י ד"ה ראשי פרשיות ובש"ת סי' כ"ט ושאלתם מאן דלא גמיר לא ליקום למקרי בתורה כו' ואי איצטריכו ליה משום דליכא כהן כו' אלא הוא אי בדאמר ליה המסייע יכול למימר מלתא מלתא ליקום ואי לא לא ליקום ואי ידע לומר לבדו מלה מלה.

משמע שהיה הש"ץ מסייע וקורא עם הקורא בתורה, וקיים שם ומדברי רבותא כולהו משמע דס"ל שלא יקרא החזן עבור הקורא ובתשו' שם סי' ש"ל והחזן לא יהא מתרגם כלל מפני שהוא מקרא אחרים וכל מקרא אחרים אינו עולה מן המנין וסי' שנ"א לר' ששנא ש"ץ אסור לו מכיון שנפתח ס"ת לומר אפי' תיבה אחת חוץ מן הכתב. אולם בא"י נהגו אחרי סתמ' דתוספתא הובא במגלה כ"א ע"ב בתורה א' קורא וא' מתרגם ותנא בברייתא (במגלה קראוה שנים יצא) מה שאין כן בתורה. ועיין במס' סופרים פי"א שם שנראה שגם בימיו היה החזן מסייע קלת, ומס' סופרים גמ' ירושלמית ואפשר שקבלו זה המנהג כאשר רבו ע"ה מבני בבל.

מח) אנשי מזרח עושין שמחת תורה בכל שנה ובא"י לשלש שנים ומחצה כ"ל (נ').

ב"ב אין עושין שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסכות וכל מדינה וכל עיר ועיר קורין בפ' אחת בא"י אין עושין שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה וביום שישלימו הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה. יש"ש.

הנה בימים הקדמונים היו קורין במועדים סדר המועדות כהאי מתני' סוף מגלה וגם היו קורין בשבת בתורה ובלי ספק על הסדר ואח"כ קבעו סדרים כנודע מן הש"ס פ' בתרא דמגלה וממס' סופרים פי"א ה"ח ופט"ו ה"י, אכן נראה שלא החזיקו בקביעות הזה בכל מקום ובכל זמן שבמ' ס' פי"א שם איתא ואם היה פחות (מכ"א פסוקים) יוסיף על הסדר הזה מפרשה אחרת, והנה במגלה כ"ט ע"ב אמרו דמתרגמי סדר לו את קרבני בפ' שקלים והיינו לבני מערבא דמסקא לדאורייתא בתלת שנין,

ובתוספ' שם פ"ג היתה פרשת (סדר) שקלים סמוכה לאדר בין מלפניה בין מלאחריה קורין אותה וחוזרין וכופלין אותה וכן בשניה וכן בשלישית וכן ברביעית ע"כ מזה נראה שהיה ג"כ יוכל להזדמן שסדר זכור את אשר עשה לך עמלק מתרמי קודם פורים, וא"כ אף לבני מערבא דמסקי לדאורייתא לתלת שנין אם כולם היו מקיימין ביום אחד בסוכות לג' שנים את התורה זה אי אפשר שסדר זכור את כו' יהיה קודם פורים דא"כ מן הפורים עד סוכות לא היה להם לקרות אלא מפ' כי תצא עד סוף התורה. ומכאן מוכח דבר החילוף שלא היו בא"י מקיימין כלהו כחדא בחג הסוכות לג' שנין. ואפשר שגם אחרי שקבעו קע"ה סדרים נתרחב הדבר לשלש שנים ומחלה לפי שאין החשבון קע"ה סדרים מכוון בהקפדה לג' שנים, וקיימו התורה ב' פעמים בשמטה אחת ועיין על זה בהקדמה לס' שלמה לר"ש אלגזי וערך מילין לרשלרפ"פ לד 227 ונחל קדומים לד 11 והערצפעלד דברי הימים ח"ב לד 210 ולד 214. ומ"ש בחילוף שמחת תורה הכוונה מבוארת שלא על היום כאמר שלא היה יום טוב שני של שמיני עצרת בא"י וגם בבבל לא קראוהו ש"ת כי אם אחרי האחרונים אלא השמחה שהיו עושין בשביל סיום התורה היא נקראת שמחת תורה וכבר אמרנו שכך איתא בפסיקתא בחדש השלישי ובמדרש.

מט) א"מ מכבדין את התורה בכניסה ובא"י בכניסה וביציאה כ"ל (כ"א).

ב"ב מכבדין את התורה בכניסה בא"י נותנין לה כבוד ביציאתה ובכניסתה כתורה וכהלכה שנ' ובפתחה עמדו כל העם. יש"ש.

במס' סופרים פי"ד הי"ד כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כשהיו מוציאין את התורה וכשהיו מחזירין (כן הגי' הנכונה בכ"י מינכען) היו הולכין אחריה מפני הכבוד. א"כ למדנו שבירושלים היו מכבדין את התורה ביציאה ובהכנסה היינו בחזרת ס"ת.

ובסוטה ל"ט ע"א א' רבה ב"ר הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר כו' שנ' ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה, א"כ נוהגין כבוד לשתוק משעה שנפתח ס"ת; וע"ב שם אין הצבור רשאי לצאת עד שינטל ס"ת כו' אמר רבא בר אהינא אסברא לי אחרי ה' אלהיכם תלכו ופי' גאון הביאו הריף בפרק הקורא את המגילה אין רשאין לצאת עד שילאו ויהלכו אחריו ויעשו לו הדור, א"כ מליכו שהיו מהדרין בחזרה היינו הכנסה אבל לא מליכו שעשו הידור כשהיו מוציאין את הס"ת. אכן רב שר שלום גאון הביאו המנהיג והטור או"ח סי' קמ"ו כתב ס"ת בין כשמוציאין אותו בין כשמחזירין למקומו עומדין מפניו כו' וכ"כ ר' עמרם. ואולי שכבר נהגו כן בימיהם.

נ) ב"ב אין כהן מברך את ישראל עד שישא אשה בא"י מברך עד שלא ישא אשה. יש"ש.

השבולי הלקט מביא בשם ר' יצחק בר' יהודה המנהג הזה שלא לשאת כפיו עד שישא והרשב"א בתשובה סי' פ"ה כתב שלא נמצא סמך לזה בתלמוד ומדברי הרשב"א נראה שגם בזמנו היו קהלות שנהגו כן ואפשר שבא להם המנהג ממה שאמרו בחולין כ"ד ע"ב בברייתא כתמלא זקנו ראוי כו' ולישא כפיו ובמס' סופרים

פי"ד הי"ד מביא דעות אם קריך מותר לפרוק את כפיו ואמר והנושא את כפיו עד שיהיה בן עשרים שנה ואם עלה זקנו אפילו בן י"ח, וידוע מאמרם במשנה בן י"ח לחופה, ובקידושין כ"ט מי שהוא בן י"ח ולא נשא ובצ"ר ר"פ י"ז תני ר' יעקב כל השרוי בלא אשה כו' בלא כפרה וכפר בעדו כו' בלא ברכה להניח ברכה אל ביתך, ומנהג ב"ב שלט בכמה מקומות והובא גם בזוהר פ' ויחי ופ' נשא, אולם בא"י נוהגים כדבר המשנה במגלה פ"ד שממעטה אך קטן מנשיאת כפים ועי' סוכה מ"ב ע"א ד"ה היודע ויבמות ל"ט ע"ב ד"ה ואלו.

נא) א"מ אין נוטלין לולב בשבת אבל נוטלין הדס ובא"י אפילו בשבת ולקחתם אפילו בשבת ל"ל (ט"ז).

בא"י נוטלין הדס ואין טוענין לולב ביום א' של חג שחל להיות בשבת ב"ב אין טוענין הדס ולולב. א"מ (י"ב).

במשנה פ"ג דסוכה י"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לביה"כ למחרת משכימין וכו' ונוטלין וכו' ובמשנה רפ"ד י"ט הראשון וכו' בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית ומוקי לה בסוכה מ"ג ע"א כאן בזמן שביה"מק היה קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים ומייתי ברייתא ולקחתם וכו' ביום אפילו בשבת, ומקשי למאי איצטריך קרא הא טלטול בעלמא הוא ואמר ביום אצטרך לר' אליעזר למכשיריו ולרבנן ביום ולא בלילה, אכן מסקנת הש"ם שם מ"ד ע"א על ב' המשניות אידי ואידי בזמן שביהמ"ק היה קיים כאן במקדש כאן בגבולין. והנה מחילוף זה נראה שמנהג אנשי א"י אך אל פתם פשט המשנה היו עיניו וכסוגי' הראשונה בסוכה וכמו שהיו נוהגין בבתי כנסיות בזמן המקדש כן גם היו נוהגין אחרי כן, ומה שהביא הא' אסמכתא דלקחתם ראיה שפם הילפותא דברייתא עיקר, ואולי מפני שתיבת ביום נדרשת לענין אחר קא מביא תיבת ולקחתם לראיה שעכ"פ גם בשבת צריך ליקח וגם בתנחומא אמור איתא כן ולקחתם ביום ראשון אפי' בשבת. ועיי' תו' שם מ"ג ע"א ד"ה איכהו; ומה שנאמר שא"מ נוטלין הדס בשבת אולי אף שנאסר להם נטילת לולב בשבת היו לוקחין ההדס בלא לולב לזכר דרך נהגו במקום שאין לולב עיי' ברא"ש פ"ג דסוכה סי' י"ד. ואם יאמר הטוען היך נטלו ההדס בשבת דלא חזי למידי כשיב דחזי להריח ובמקומות ההם וודאי יש ויש הדסים שלא הוקצו למצוה או כיון שנהגו כך הוה כאלו התנו על כך. כל זה לפי גי' הל"ל בחילוף שהיא נוסחא הנכונה, ולגי' הא"ח גם בא"י לא היו נוטלין לולב בשבת כמסקנת הגמ' בסוכה אולם לזכרון היו נוטלין הדס וב"ב אף ההדס לא נטלו אולי משום שהחמירו שלא להחליף בהדס של מצוה שאסור להריח בו לפי הש"ם שם ל"ז ע"ב ולא חזי למידי ואסיר לטלטוליה.

נב) בני ארץ ישראל מתירין חלב דאייתרא ב"ב אוסרין אותו. א"מ (כ').

בחולין מ"ט ע"א העיד ר' יצחק בר נחמני בשם ר' אושי' שחלב שע"ג הקיבה הכהנים נהגו בו היתר כר' ישמעאל שאמר משום אבותיו אולם ר' ישמעאל סבור דאסיר חלב שע"ג הקיבה וכדמפרשינן להאי ברייתא דחולין וכ"א בת"כ את כל החלב אשר על הקרב ר' ישמעאל אומר להביא את החלב שעל הקיבה ר"ע אומר להביא

את החלב שעל הדקין ובתוספתא פ"ט ר' ישמעאל אומר חלב שעל הקיבה וחכמים לא הודו לו ומנהג בא"י כשתם חכמים וכמנהג הכהנים ולפי הגמ' חולין נ' ע"א באקשתא ב"ב ובא"י לא פליגי דאסור (ובזה לא איירי כלל הא׳ ברייתא דמחלוקת ר"י ור"ע שחלב דאקשתא נכלל בכלל חלב שע"ג הקרב ולא צריך רבוי וחלב זה דאקשתא היו ג"כ מקריבין ועי' ר"מ פ"א דמעשה הקרבנות הי"ח ובל"מ פ"ז דמ"א ה"ו) כי פליגי בדאייתרא. ונראה שגם בבבל היה המנהג לאסור דאייתרא דפוי שר' אי׳ הבבלי אמר בשם ר' אמי מקמלין, אכן רש"י בחולין פי' שרק ר' אמי סובר כן; ור' אויא זה הלך וראה את רבה בר בר חנה כשבא מא"י לבבל אוכל דאייתרא פסחים כ"א ע"א ור' אוי' סבא גרסינן התם לפי' רש"י בחולין ד"ה כי פליגי ולפי הרי"ף והרשב"א. והנה בשאלתות פ' ויקרא גרס בחולין ר' אויא אמר רב אמר מקמלין. ול"ע.

נג) א"מ מתירין שלקות של גוים ובני א"י אוסרין כ"ל (ל"ט).

בני א"י אין מתירין פול ששלקו גוי וה"ה חגבים מפני שמערבין שלוקין של בשר בשלוקין של פירות ב"ב מתירין אותן א"ח (ל"ב).

בבבלי ע"ז ל"ח ע"א איכא תרי לישנא בשם רב כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי עכו"ם ואידך לישנא כל שאינו נאכל על שלחן מלכים ללפת וכו' אין בו כו' ומלינו שהתירו ואזלו לקולא כתרי הלשונות בהא דדבש סוף ל"ט ע"ב ובמשת, שליקא שם ל"ח ע"ב ובתורמוס ספרו משם ר' יוחנן ביבמות מ"ו ע"א ובע"ז כ"ט ע"א לענין תורמסין דשלקי להו נכרים דמותרין מן הדין אולם בירושלמי פ' אין מעמידין ה"ח איית' שר' מנא בר תנחום אזל לצור והתיר תורמסין ר' חייא בר אבא אשכחיה אתא גבי ר' יוחנן וכו' אשכחית לר' מנא בר תנחום שהתיר תורמסין שלהן אמר ליה ולא פגעת ביה. ועוד שם תורמסין שלהן מה הם רבי אוסר גבינה ומתיר וכו' וכבר ראינו בסי' י' ובסי' ל' שבני א"י היו מחמירין בענינים האלו שיש בהם משום חיתון אולי שהיה ההתחתנות עם אלה האנשים אשר פרקו עול התורה מעל שכמם והתיהדו קלת בדמיונם למכשול קרובה יותר בא"י החמירו בזה. ואם נוס' הא"ח ישרה הלא אנו רואין בבבלי שהתירו כל החגבים הבאים מן האוצר שם דף מ' ע"ב וכן אמרו ל"ט ב' לענין דבש ול"ח ב' לענין משחא אי משום איערובי אקרח סרח, ובירושלמי שם ה"ט גבינת איתקלקלת כו' רב בא בר זבדא אין דבר של רבים נאסר, משמע שרק מפני שהיה הפסד גדול התיר ולא חש לתערובת ואלולי כן היה אוסר. ובתשו' הגאונים ד' ליק סי' מ"ה מן מר יהודאי גאון אהני שליקי ויש בהן משום בשולי גוים ואמר לא.

נד) א"מ אין תוקעין לפני ביאת שבת ובני א"י תוקעין ג' תקיעות כ"ל. (מ"ח).

בסוכה פ' החליל במשנה שש תקיעות שלש להבטיל העם ממלאכה וג' להבדיל בין קדש לחל וכן בשבת ל"ה ע"ב וקי"ד ע"ב ובחילוף שלפנים נזכרים אך ג' תקיעות, אכן גם בתנחומא פ' מטות איתא כמה תקיעות תוקעין בע"ש כדי לבטל את העם מן המלאכה כך שנו רבותנו שלש תקיעות תוקעין בע"ש כילד חזן הכנסת נוטל את החצוצרות ועולה לגג גבוה של עיר ותוקע כל מי שהיה רחוק מן העיר היה נפטר ממלאכתו וחזר ובא ותוקע השניה הקרובין נכנסין לעיר שלישית תוקע והיו מטמנין

את החמין ומדליקין את הנר ואם היה הנר ביד האשה מנחה אותה בארץ, השבת מתקדשת באלולרות וכן ראשי חדשים וומועדות ע״כ נראה שזה שהשבת מתקדשת באלולרות לא קויירי בתקיעות אחרות כמו שהם מפורשות בסוכה ובשבת אלא מוסב על הא׳ שלמעלה, ולא נקיט וקתני הני ג׳ תקיעות אחרות, גם נקט בברייתא הביטול בענין אחר, תקיעה א׳ להבטיל ממלאכה בשדה ב׳ להבטיל עיר וחניות ג׳ להדליק ולר׳ יהודה לחלוץ תפילין ועיי׳ בתוספתא דסוכה, והנה הכל קנקטי לפני הזמן והענין שלפניהם ולכן נשתנו הסדרים, אכן למדנו שבזמן כותב החילופים היו תוקעין ג׳ תקיעות לבד. ועיין ר״מ פ״ה דשבת הי״ח וכתב שם כל מדינות ועיירות של ישראל, והר״י קארי כתב כשהיו ישראל בישובן.

נה) א״מ הכהנים נושאין כפיהם ג׳ פעמים ביוה״כ ובא״י ד׳ פעמים שחרית מוסף מנחה ונעילה נ״ל (ד׳).

מפורש למעלה בסי׳ כ״ב.

ואלה החילופים בין ב״ב לאנשי א״י אשר ספחתי.

מה שנזכרו במסכת סופרים.

נו) א״מ אומרים קדיש וברכו בעשרה ואא״י בשבעה, פ״י ה״ז.

נז) א״מ עונין נאמן אתה בהפטרה בישיבה ובא״י בעמידה פי״ג ה״י.

נח) א״מ מתענין קודם הפורים ואא״י אחר הפורים מן נקנור פי״ז ה״ד מן התוס׳.

נט) א״מ אומרים קדושה בכל יום ואא״י אין אומרים אלא בשבת ויו״ט, תו׳ סנהדרין דף ל״ז ע״ב ד״ה מכנף בשם שי׳ הגאונים.

מס׳ כפתור ופרח להרב הפרחי.

ס) א״מ אין סומכין דיינין אא״י סומכין, סנהדרין פ״ק.

סא) א״מ חותמין על הארץ ועל הפירות אא״י על הארץ ועל פירותיה, ברכות כילד מברכין.

סב) א״מ חורשין ואח״כ זורעין אא״י זורעין ואח״כ חורשין, כלל גדול.

סג) א״מ אין רודפין אחרי ע״ז אא״י רודפין, ספרי ואבדת את שמם.

סד) א״מ אין גובין קנסות אא״י גובין בב״ד סוף אלו נערות וב״ק פ״ד ע״ב וש״ל דף כ״ט ע״ב סי׳ א׳ וב׳.

סה) א״מ מכשירין אתרוג הכושי אא״י פוסלין, לולב הגזול.

סו) א״מ כותשין במכתשת קטנה ביו״ט ואא״י אוסרין. ביצה פ״ק.

סז) א״מ התחלת אכילה משיתיר חגורו בא״י משיטול ידיו, פ״ק דשבת.

סח) א״מ הלוקח עבד מן הגוי ולא רצה לימול מגלגל עמו עד י״ב חדש בא״י אין משהין אותו מפני הפסד טהרות. החולץ.

סט) א״מ אין מעבירין עצמות מתים שבכוכין ומניחין אותן בגומות שבמערות בשביל להכנים מתים אחרים אא״י מעבירין. ת״ה לרמב״ן בשם ר׳ האי.

מס' ערך מילין לרש"ל ראפפורט.

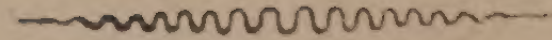
ע) א"מ נושא אדם אשה ואח"כ לומד תורה אא"י לומד תורה ואח"כ נושא אשה, קידושין כ"ט ב'.

עא) א"מ אומרים בתפלה י"ט ברכות אא"י י"ח ברכות, ר' ישעי' הזקן בפי' לתענית.

עב) א"מ אין מזכירין טל בקיץ אא"י מזכירין, ירושלמי פ"ק דתעניות ופ"ה דברכות.

עג) א"מ אין מקפידין אזוגי אא"י מקפידין, פסחים ק'.

תם.

לוח הטעות.

צד	שורה	טעות	תיקון
2	4	במסכות	במסכתות
"	32	מקדימות	מקדימין
4	5	נוסח	נוסחת
"	26	כחשר	כאשר
5	16	כותס"ם	כיתים
"	29	בשו"ת	בש"ת
6	1	המוזכלת	המוזכר
"	2	לשון	בלשון
9	13	או	אומרים
10	30	החמיל	החמירו
12	28	ש"ש	יש"ש
13	4	רבינו	רבינא
16	15	כתאו	כתבו
"	30	היא	הוא
17	8	הרא"ר	הרא"ש
19	1	נוסח	ניסחת
"	2	מלה	מילה
"	7	ג"מ	הג"מ
20	26	שמאמר	נראה שמאמר
24	3	דלאחר	דשלאחר
26	24	ר' שמחה	ר' ש"זח"ה
27	6	בלשונם	בלשונן
28	29	הכהן שיהיה ישראל	החזן שיהיה ישראל
"	34	רבי הכהנים	רוב הכהנים
31	7	ולא לחד	ולא לבד
33	31	אינו נופל	אינו נפל
34	18	וכה אינון	וכד אינון
"	24	נושאין כפיהם כלפי העם	נושאין כפיהם פניהם כלפי העם
"	34	אל פניהם	אל פניה
35	35	כן לכתחלה	כן לחוס לכתחלה
36	24	והוג'	והוצא
37	14	ב"נ נוגעין בבעילה	בא"י נוגעין בבעילה באצבע בא"י
39	23	כמשא וסופ'	רישא וסיפא
"	30	מתיר	מתירין
40	24	איכפת לה	איכפת להם
"	31	דמקצר בלילה	נקצר ביום
41	11	סכן הנקרא	סרן הנקרא
42	2	הלא איתא נשיב	הלא איתא בירוש' ד' דתעני' סדרו של יום נשיב
"	29	ב"ב אין עושין ש"ת	ב"ב עושין שמחת ת'
43	10	לש' שלמה	לש' שמע שלמה
46	6	לפני הזמן	לפי הזמן
"	17	מן נקנור	מפני נקנור
